

SKÅS

1•2011

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA • SÄLSKAPET FÖR MEDeltidsARKEOLOGI I FINLAND

SKAS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
TURUN YLIOPISTO 2011

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan CD-romilla tai sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat toimitetaan päätoimittajalle CD-romilla. JPG- tai TIFF-muotoisten kuvien tarkkuuden tulee olla 300 pistettä tuumalle (dpi). Kuvia ei palauteta.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura –
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2,
20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
terhi.mikkola@helsinki.fi
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Kannen suunnittelu:

Mikael Manninen

Kannen ja seuran logo:

Luusta valmistettu sakkinappula Kuusiston linnasta (Museovirasto). Suunnittelu Markus Kivistö

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

SKAS 1-2011

Pääkirjoitus

- 2 Valtiontalouden lihakirves heilahtaa ... omaan jalkaan? Museoviraston taloudellinen kriisi vuoden 2012 kynnyksellä
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 4 Arkeologia ja historiantutkimus – kaksi näkökulmaa menneisyyteen
Georg Haggrén
- 16 Medeltida stenhuggare i Åbo
Knut Drake
- 19 Rettigin tontin rauniot historiallisissa lähteissä vuoteen 1827
Panu Savolainen

Ajankohtaista

- 47 Facit finns inte i de skriftliga källorna. Jarl Gallén -pristagaren Anders Andrén aktuell med doktorandkurs vid HU (intervju)
Ulrika Rosendahl

- 49 Missä ovat ruumishautakohteiden eläinluut?
Hanna Kivikero

Arvosteluja

- 53 Keskiaikaisen luostarin arkipäivää Suomessa
Tuuli Heinonen

PÄÄKIRJOITUS

Valtiontalouden lihakirves heilahtaa ... omaan jalkaan? Museoviraston taloudellinen kriisi vuoden 2012 kynnyksellä

Marraskuussa 2011 Museovirasto ja samalla kaikki kulttuuriperinnön suojelun ja hoidon toimijat saivat tiedon koko alan halvaannuttavasta uutisesta. Museoviraston osuutta valtion budjettivaroista leikataan vuonna 2012 eikä leikkausta tehdä "hienostuneesti" juustohöylällä vaan lihakirveellä. Kyse ei ole kertaaluontoisesta leikkauksesta vaan pysyvästä määrärahojen laskusta.

Suuruudeltaan Museoviraston toimintamenomäärärahoihin kohdistuva leikkaus on 3 miljoonaa euroa, juuri ja juuri loton jättipotin verran. Museovirastolle se merkitsee 15 % vähemmän budjettivaroja kuin vuonna 2011. Käytännössä tämä tarkoittaa toteutuessaan "pahimmillaan 60 työntekijän irtisanomista", minkä lisäksi muu henkilökunta on joutumassa pakkolomalle joko toistaiseksi tai määräajaksi. Kyse on täysin suhteettomasta leikkauksesta.

Museovirastosta annetun lain (282/2004) mukaan viraston tehtävänä on huolehtia kulttuurihistoriallisen kansallisuomaisuuden kartuttamisesta, hoidosta ja näytteillä pidosta. Virasto toimii myös kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asian tuntijaviranomaisena. Museovirasto vastaa muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristön hoidosta ja valvonnasta. Lisäksi se huolehtii kulttuuriperinnön tutkimisesta ja kulttuuriperintöä koskevan tiedon tallentamisesta, säi-

lyttämisestä ja käytettäväksi saattamisesta. Museovirasto johtaa ja kehittää maan yleistä museotointa sekä ylläpitää museoita ja järjestää näyttelyitä. Ja kaikki tämä sekä paljon muuta (ks. valtion budjettiesitys v. 2012 s. 268–270) on täytynyt tehdä niukalla 20 miljoonan euron budjetilla. Sivistysvaltiossa jo se on VÄHÄN.

Samaan aikaan leikkausten kanssa Museoviraston kiinteistöjä kuten Kansallismuseo siirretään Senaatti-kiinteistöjen omaisuudeksi. Tämä tarkoittaa sitä, että entisistä omista eli vielä vuonna 2011 hallussaan olleista kiinteistöistään Museovirasto joutuu jatkossa maksamaan korkeata vuokraa. Pelkän Kansallismuseon osalta vuokra on vuositasolla 1,9 miljoonaa euroa! Kiinteistöistä on toki aiemmin kertynyt juoksevia menoja, mutta ne eivät ole olleet likikään tätä luokkaa. Senaatti-kiinteistöt on liikeyritys eivätkä liikemaailmassa päde samat säännöt kuin kulttuuriviranomaisten keskuudessa. Senaatti tavoittelee vuokratuotoistaan voittoa, mistä on Museovirastolle seurauksena tuntuja menoja, joista ei voi tinkiä. Varoja ei saa edes kiinteistöjä myymällä, koska ne on siirretty Senaatille! Normaalitaloudessa arvokiinteistöjen siirtyessä omistajalta toiselle maksetaan luovutetusta omaisuudesta täyttä arvoa vastaava korvaus, mutta näin ei käy suomalaisessa valtionohjauksessa.

Suuri osa Museoviraston toiminnasta perustuu lakisääteisiin velvoitteisiin. Niitä ovat mm. muinaisjäännösten ja kulttuurimaiseman suojelu ja hoito, kansallisesti arvokkaitten kokoelmien säilyttäminen eli käytännössä koko kulttuuriperintömme tulevaisuuden turvaaminen. Nämä tehtävät ovat osa länsimaisen kulttuurivaltion identiteettiä ja niiden toteuttamiseen tarvitaan viranomaisia. Kyse on pitkäjänteisestä toiminnasta, jolla Suomessa on – tai oli – vahvat perinteet. Ajattelemattomien säästöjen vuoksi menetettyä kulttuuriperintöä ei saada takaisin, myöhästyneet korjaukset ja kunnostukset käyvät kalliiksi. Nykyaika on tuonut myös uusia haasteita mm. kansallisuuden digitoimisen, sähköisen tiedonhaun ja niiden myötä parantuvan kokoelmien ja tiedon saavutettavuuden osalta. Tällaiseen kehitystyöhön ei tulevan niukkuuden tilassa jää resursseja. 2010-luvun maailmassa se on kansallinen häpeä, josta kasvaa nopeasti kansainvälinen uskottavuusongelma.

Museoviraston toimintaan kuuluu myös mm. lakisääteistä kaavoituksen ja rakennustoiminnan sekä muun maankäytön valvontaa ja ohjausta. Tämä konkretisoituu erilaisissa lausunnoissa, joita mm. rakennushankkeiden toteuttaminen vaatii. Henkilöstön supistaminen merkitsee käytännössä lausuntotyöskentelyn hidastumista. Tästä on seurauksena erilaisten julkisten ja yksityisten hankkeiden viivästyminen ja jopa kariutuminen. Käytännössä tämä koskee niin tiehankkeita, teollisuuden uudisrakentamis-

ta, kaupunkien asemakaavoja kuin yksityisiä kesämökkkitontteja. Tämä ajoittuu kaiken kukkuraksi talouden taantumana kynnykselle, jolloin julkisen sektorin pitäisi elvyttää ja suosia rakentamista. Pienestä säästöstä johtuvan haitan kärsijöitä on suoraan tai välillisesti nopeasti suurin osa suomalaisista.

...Samalla joudutaan sulkemaan kymmenkunta Museoviraston omaa museota, joista monet kuuluvat museoalamme eturiviin. Sivistysvaltiolle se on häpeäksi ja kotiseutuvälle helposti tunteita kuohuttava menetys, mutta leikkausten suurenluokan vaikutukset ovat toisaalla. Ne näkyvät lakisääteisen viranomaistoiminnan estymisessä ja kulttuuriperinnön säilymisen vaarantumisessa.

Museovirasto ei ole mikään yksittäinen kulttuuri- tai urheilutapahtuma vaan sen tehtävänä on turvata kansallisen kulttuuriperinnön jatkuvuus tuleville sukupolville, satojen vuosien päähän – ei vain yhden budjettikauden yli tai seuraavaan osavuosisikatsaukseen saakka. Leikkaussuunnitelma on itsessään absurdi, sen toteuttaminen vaarantaa kulttuuriperintömme, vaikeuttaa tieteellistä tutkimusta ja aiheuttaa arvaamattomia kuluja ja haittaa lukuisilla yhteiskunnan sektoreilla.

Valtion kokonaiskassassa 3 miljoonaa on pikkuraha, mutta Suomen imagolle suuri kolaus, jonka myötä kansallisen kulttuuriperinnön arvostus poljetaan lokaan. Leikkauksen suunnitelleet poliitikot ja virkamiehet eivät ole lainkaan ymmärtäneet, mitä he ovat tekemässä. ♦

ARKEOLOGIA JA HISTORiantutkimus – KAKSI NÄKÖKULMAA MENNEISYYTEEN

ABSTRACT

Archaeology and history – Two different views of the past

The aim of both archaeology and history is the research of human past. Early antiquarians used both archaeological and historical methods, but in the 19th century these two disciplines went separate ways. Only in the late 20th century a new discipline called medieval archaeology or historical archaeology managed to combine the methods of archaeology and history again.

The difference between history and archaeology derives from the different source materials: historians use written sources while archaeologists concentrate on physical remains such as structures and findings. Historical sources are committed to dates while archaeological material is basically connected to spatial origin, such as site or context. By combining the sources and methods of these two disciplines historical archaeology can offer a much more holistic and thorough view of the past than either archaeology or history alone.

ARKEOLOGIA JA HISTORiantutkimus ENNEN JA NYT – YMPYRÄ SULKEUTUU

Arkeologia ja historiantutkimus edustavat 2000-luvun vaihteen näkökulmasta katsottu-

na kahta eri tieteenalaa. Näin ei kuitenkaan ole aina ollut. Menneisyyden eli historian tutkimus oli 1600-luvulta 1800-luvulle monipuolista, useita eri lähteaineistoja yhdistävää tiedon keruuta ja tulkintaa. Antikvaarinen tutkimusperinne käytti lähteinään niin asiakirjoja ja suullista perinnettä kuin maisemassa erottuvia monumenttejakin. Aikalaisille tämä oli luonteva lähtökohta. Ruotsin valtakunnassa, johon Suomikin kuului, monumentit ja kirjoitetut lähteet yhdistyivät riimukivissä. Kruunun 1600-luvun lopulla organisoima antikviteetteja koskevan tiedon keruu (Rannsakningar efter antiquiteter) kattoi yhtä hyvin kiinteät muinaisjäännökset, irtaimet muinaisesineet ja niihin liittyvän perimätiedon kuin vanhoilta ajoilta säilyneet kirjalliset lähteetkin. (ks. esim. Härö 1984, 14–19.)

Ennakkoluuloton antikvaarinen tutkimus johti toisinaan nykypäivän tutkijan silmissä melkoisiin ylilyönteihin. Tällainen oli mm. Ruotsin suurvalta-asemaa ideologisesti pönkittänyt götisismi, jota edusti esimerkiksi 1600-luvun lopulla toimineen valtakunnanantikvaari **Olof Rudbeckin** tuotanto. (Härö 1984, 17.)

Ylilyönneistä huolimatta arkeologian ja historiantutkimuksen yhteinen taival jatkui 1800-luvun loppupuolelle. Kuvaavaa on, että Senaatin arkiston eli nykyisen Kansallisarkiston johtoon noussutta **K.A. Bomanssonia** pidetään ensimmäisten keskiajan arkeologisten kaivausten toteuttajana Suomessa. Bomans-

son kaivoi Kökarin luostaria vuonna 1867. Vastaavasti Suomen keskiajan kirjalliset lähteet julkaissut **Reinhold Hausen** työskenteli arkeologian parissa tehden 1870-luvulla laajoja kaivauksia mm. Kuusiston piispanlinnan ja Naantalin birgittalaisluostarin alueilla. (Lilius 2000, 52.)

Suomessa toimineet arkeologit tutkivat 1800-luvun jälkipuolella niin esihistoriallisia kuin historiallisenkin ajan kohteita. **Jussi-Pekka Taavitsainen** on osuvasti todennut heidän osaltaan, että "Alussa oli ykseys". Ennen vuosisadanvaihdetta arkeologia ja historian tutkimus alkoivat erkaantua toisistaan. Eri tieteet alkoivat erikoistua ja tieteen alojen rajat ylittävä rönstyilevä tutkimus ajautui sivuraiteelle. Suomessa arkeologia suuntautui 1900-luvun alussa tiukasti esihistoriaan. (Taavitsainen 1998, 6.)

Vastaavasti historian tutkimuksessa sai 1800-luvun lopulla vallan positivismi ja tiukka lähdekritiikki. Uuden sukupolven historiantutkijat hylkäsivät tulkinnanvaraiset lähteet ja rakensivat historiakuvaa uudelleen tiukan lähdekritiikin läpäisseiden aineistojen varaan. Pohjoismaissa erityisen suuri vaikutus tässä kehityksessä oli ruotsalaisilla **Weibullin** veljeksillä ja heidän ympärilleen Lundin yliopistoon muodostuneella tiukkaa "faktapositivismia" vaatineella koulukunnalla. (Torstendahl 1964.) Tässä historiakuvassa arkeologisella lähdeaineistolla ei juuri ollut sijaa. Suomessa weibullilainen faktapositivismi ei levinnyt laajalle. Muutos näkyi kuitenkin historiantutkijoiden tavassa keskittyä kirjallisiin lähteisiin ja käyttää arkeologista aineistoa korkeintaan tekstiä elävöittävään kuvitukseen.

Molempien tieteenalojen sisäisen kehityksen seurauksena niin Suomessa kuin Ruotsinakin arkeologia ja historian tutkimus olivat lähes koko 1900-luvun selkeästi erillään toisistaan. Esihistoria oli arkeologien maaperää, ristiretkistä ja kristinuskon leviämisestä eli

1100–1200-luvusta alkoi historiantutkijoiden työkenttä.

Arkeologia ja historian tutkimus alkoivat Euroopassa lähentyä jälleen 1900-luvun puolivälin jälkeen, kun niiden metodeja tietoisesti yhdistävä uusi suuntaus, keskiajan arkeologia alkoi eriytyä omaksi alakseen. Yhtenä näkyvänä merkinä tästä oli alan oppituolin perustaminen Lundin yliopistoon vuonna 1962. (Andersson 1993, 7, 15–17.) Suomessa monet keskiajan arkeologian uranuurtajista olivat **Knut Draken** tapaan taidehistorioitsijoita.

Vasta 1900-luvun lopulla arkeologien ja historiantutkijoiden keskuudessa on jälleen yleisesti alettu suuntautua kohti holistista otetta menneisyyttä tutkittaessa. Keskiajan arkeologian kasvulla omaksi arkeologian haarakseen on tässä ollut suuri merkitys, sillä ala suosii menneisyyden koko lähdeaineiston käyttämistä. Aivan viime vuosina, 2000-luvun alussa keskiajan arkeologian ajallinen rajaus on koettu kahleeksi. Nyt on ryhdytty yhä enenevässä määrin puhumaan historiallisesta arkeologiasta. Uudet tuulet konkretisoituivat jälleen Lundissa, jossa keskiajan arkeologian professuuri muutettiin historiallisen arkeologian oppituoliksi vuonna 2005. Uuden vuosituhannen alussa monitieteinen lähestymistapa menneisyyteen on jälleen vakiinnuttanut jansijansa myös Suomessa.

ERO PERINTEISEN ARKEOLOGIAN JA HISTORiantutkimuksen VÄLILLÄ

Historiantutkimuksen kohteena ovat ihmiset, ihmisten teot, vaikutus ja heidän menneisyytensä. (Dahlgren & Florén 1996, 37–69; Florén & Ågren 1998, 14–15. Ks. myös Renvall 1983.) Asiakirjojen ja muiden kirjallisten lähteiden kautta selvitetään historiallisia tapahtumia ja ilmiöitä, joissa ihminen on ollut mukana. Tutkittavana ovat ihmiset yhteisöl-

lisiin olentoina sekä ihmisten väliset suhteet ja vaikutukset. Kaikki nämä konkretisoituvat kirjallisissa lähteissä, jotka muodostavat historian tutkimuksen päälähteistön ja yleensä ainoan lähdeaineiston.

Arkeologiassa tutkimuksen kohteena ovat ihmisen jättämät fyysiset jäännökset ja niiden kautta ihmisten menneisyys. Arkeologien tutkimat jäännökset ovat erilaisia muinaisjäännöksiä ja -esineitä. Ne voivat yksinkertaisimmillaan olla maastossa näkyviä rakenteita tai yksittäisiä löytöjä, mutta niitä ovat myös kulttuurikerrokset tai järvien pohjasedimentit. Arkeologisissa tutkimusaineistoissa korostuu niiden yhteys paikkaan – on kyseessä sitten kiinteän muinaisjäännöksen sijoittuminen maisemaan tai esineen liittäminen löytökontekstiinsa. Analysoidessaan erilaisia jäännöksiä arkeologit kääntyvät monesti luonnontieteiden tarjoamien mahdollisuuksien puoleen, mistä hyvän esimerkin tarjoavat erilaiset ajoitusmenetelmät kuten fysiikkaan pohjautuva radiohiiliajoitus ja biologiaan liittyvät puulustoajoitus, dendrokronologia.

Historiantutkimuksessa tutkimusaineistona ovat kirjalliset lähteet, arkeologiassa artefaktit ja muut fyysiset jäännökset. Historiallinen arkeologia yhdistää nämä molemmat hyödyntäen tutkimusaineistonaan niin kirjallisia lähteitä kuin fyysisiä jäännöksiäkin. Ala käyttää lisäksi arkeologiassa yleiseen tapaan eri luonnontieteiden tarjoamaa tutkimusaineistoa.

Historiantutkimuksessa käytetyt lähteet ovat yleensä tarkasti ajoitettavissa. Tutkijan lähdekritiikissään ensimmäiseksi tarkastelemiin asioihin kuuluu lähteen ajoittaminen. Jos lähde ei ole fragmentaarinen, siitä yleensä löytyy päiväys tai vähintään vuosi, jolloin teksti on laadittu. Esimerkiksi keskiaikaisissa tuomiokirjeissä on periaatteessa aina ajoitus, samoin veroluetteloissa ja erilaisissa inventaarioissa.

Arkeologisen lähdeaineiston ajoittaminen ja ajoitustarkkuus poikkeaa kirjallisista lähteistä. Arkeologisen aineiston täsmällinen ajoitus vuoden tai edes vuosikymmenen tarkkuudella on yleensä mahdotonta. Edes rahassa oleva lyöntivuosi ei kerro, koska esine on poistunut kierrosta ja muuttunut osaksi kulttuurikerrosta. Arkeologiassa joudutaan useimmiten tyytymään stratigrafian pohjalta tehtyihin suhteellisiin ajoituksiin tai rakenteiden ja löytöjen pohjalta muista kohteista tavattujen analogioiden kautta tehtyihin ajoitusarvioihin. Ajoitustarkkuus on kaukana historiallisten lähteiden päiväyksistä. Esimerkiksi kaivauksella määritetyt stratigrafiaan pohjautuvat faasit eli ajanjaksot saattavat edustaa muutamaa vuotta – tai vuosisataa.

Ajoitukseen liittyvät ongelmat on arkeologiassa otettava aina huomioon. Arkeologin ja historiantutkijan omien lähdeaineistojen pohjalta saama tulos saattaa ensi alkuun näyttää ristiriitaiselta, mutta ristiriita on monesti näennäinen. On tärkeätä muistaa, että kirjallinen lähde on sidottu aikaan ja arkeologinen aineisto paikkaan. Esimerkiksi inventaariolistassa saatetaan mainita vain yksi kivisavikannu, mutta arkeologi löytää samaa kohdetta tutkiessaan palasia kymmenestä. Tulosten eroavaisuudelle löytyy yksinkertainen selitys: inventaariolista edustaa yhtä hetkeä, löydöt taas saattavat edustaa kymmentä eri aikatasoa. Taloudessa on tällöin ollut kerralla yksi kannu ja sen rikkouduttua on tilalle aina hankittu uusi.

Viime vuosikymmeninä arkeologien käytössä olevat absoluuttiset ajoitusmahdollisuudet ovat parantuneet. Käänteentekevää oli radiohiiliajoitusmenetelmän kehittäminen vuodesta 1949 alkaen. Vähitellen mahdollisuudet täsmälliseen, jopa vuoden tarkkuudelle yltävään ajoittamiseen ovat kasvaneet. Perinteisen radiohiiliajoituksen pohjalta kehitetty AMS-ajoitus ja tulosten kalibrointi radiohiilivuosisista kalenterivuosisiksi ovat pa-

rantaneet ajoitustarkkuutta. Jos 1950-luvulla voitiin olla tyytyväisiä vuosisadan tai parin tarkkuuteen, on nyt mahdollista päästä muutaman vuosikymmenen aikahaarukkaan. Vielä tarkempia ajoitusmahdollisuuksia tarjoaa puulustoajoituksiin perustuva dendrokronologia, jota Suomessa on alettu systemaattisesti käyttää 1980-luvun lopulta alkaen. Menetelmän avulla on parhaimmillaan mahdollista yltää puuaineksen kaatovuoden selvittämiseen. Arkeologien käytettävissä olevat ajoitusmahdollisuudet paranevat koko ajan, mutta ero historiantutkimuksen käyttämään lähdeaineistoon tulee säilymään pitkään ellei ainiaan.

Arkeologien onneksi tutkimusaineistossa on poikkeuksia, jotka vahvistavat säännön. Tiettyjen suljettujen kokonaisuuksien kohdalla on mahdollista selvittää vuoden tai jopa päivän tarkkuudella, koska muinaisjäännös on syntynyt. Tällaisia kokonaisuuksia ovat eräät kaupunkien hyvin säilyneet palokerrokset. Esimerkiksi Norjan Bergenistä löytyy paksuja palokerroksia, joissa on runsaasti orgaanista aineistoa, mm. dendrokronologiseen ajoitukseen sopivaa puuainestoa. Kaupungin kulttuurikerroksista on arkeologista ja historiallista lähdeaineistoa yhdistämällä voitu erottaa 13 suurta tulipaloa 1100-luvun ja vuoden 1955 väliltä. Arkeologisen aineiston haastavuutta kuvastaa se, että tässäkin aineistossa on vaikeasti todennettavia palokerroksia. (Medieval Fires in Bergen, 1998.) Toisen esimerkin tarjoavat taistelupaikat, joissa arkeologinen lähdeaineisto on kertynyt yhden tai muutaman päivän aikana. Sama koskee eräitä nopeasti tuhoutuneita rakennuksia, kuten Kajaanin linnaa (Seppänen 2008). Myös haudat tarjoavat mahdollisuuden tutkia hyvin lyhyen ajan, ehkä vain yhden päivän kuluessa muodostunutta muinaisjäännöstä – vainajaa hautauksineen. Haudan tarkka ajoittaminen on kuitenkin harvoin mahdollista.

Parhaan esimerkkiryhmän tarkoin aikaan sidottavista arkeologisista aineistoista tarjoavat hylät. Dendrokronologiset ajoitukset kertovat laivan rakennusajankohdasta, mutta useimmat alukset ovat olleet käytössä vuosikymmeniä ennen uppoamistaan. Keski-aikeisen hylän ajoittaminen onnistuu yleensä vain muutaman vuosikymmenen tarkkuudella. Esimerkiksi Nauvon Egelskärin rantavesiin uponnut alus voidaan lastinsa avulla ajoittaa 1200-luvun lopulle (Tevali 2010).

Uuden ajan alun hylkyjen kohdalla ajoitusmahdollisuudet paranevat kiitos kirjallisen lähdeaineiston kasvun. Suomesta hyvän esimerkin tarjoaa lokakuussa 1771 Nauvon saaristossa uponnut Pietariin matkalla ollut hollantilaisalus *Frau Maria*. Eräät tunnetut ja pitkään tutkitut hylät ovat tarjonneet mahdollisuuden aikansa yhteiskunnan, sotalaitoksen, kaupan ja materiaalisen kulttuurin analyysiin, mistä ovat esimerkkeinä mm. Englannin **Henry VIII:n** 19.7.1545 uponnut lippulaiva *Mary Rose* sekä suuret ruotsalaiset sotalukset, 10.8.1628 Tukholman edustalla uponnut *Vasa* ja Öölannin ulkopuolella 1.6.1676 taistelussa räjähtänyt *Stora Kronan*.

Edellä mainitut esimerkit ovat poikkeuksia, jotka vahvistavat säännön. Valitettavan usein arkeologiseen aineistoon jää ajoituksellisia epävarmuustekijöitä. Arkeologin arkea on pintapoimintalöytönä talletettu kulunut keramiikan sirpale, jota voidaan verrata arkistomakasiinin lattialle pudonneeseen pieneen paperinriekaleeseen, johon historiantutkija törmää.

MIKRO- JA MAKROTASON TUTKIMUS

Historiantutkijalla on usein apunaan laajoja, systemaattisesti tuotettuja asiakirjasarjoja, jotka tarjoavat hyvät mahdollisuudet makrotason tutkimukseen. Toisaalta yksityiskoh- taisten lähdeaineistojen kuten kirjeiden tai

tuomiokirjojen syväanalyysi mahdollistaa mikrohistoriallisen tutkimuksen, joka nousi suosioon 1980-luvulla. Tällöin vakiintui myös käsite arjen historian tutkimuksesta, jonka merkitystä ranskalainen Annales-koulukunta oli korostanut jo 1920-luvulta lähtien. Tähän annalistiseen koulukuntaan kuuluneet tutkijat tasoittivat 1900-luvun jälkipuolella arkeologian ja eräiden muiden alojen kuten antropologian, maantieteen ja sosiologian menetelmien ja tulosten huomioittamista historian tutkimuksessa.

Arkeologinen tutkimus tarjoaa hyviä mahdollisuuksia mikrotason analyysiin. Tämä pätee erityisesti kaivauksiin, joista monesti kertyy runsas tutkimusaineisto. Laajempaan analyysiin voidaan edetä käyttämällä useita tapaustutkimuksia ja vertailevaa metodologiaa, mutta kovin moneen laajaan case studyyn on harvoin mahdollisuuksia. Arkeologinen kaivaus tarjoaa monesti runsaan, monipuolisen ja detaljirikkaan tutkimusmateriaalin, joka mahdollistaa tutkimuskohteen, esimerkiksi rakennuksen raunion syväanalyysin. Arkeologisen makrotason tutkimuksen ongelmana on sen sijaan aineiston kattavuutta koskeva epävarmuus. On lähes mahdoton sanoa esimerkiksi kuinka suuri osa tietyn aikakauden asuinpaikoista on löydetty tutkimusalueelta. Käytännössä arkeologinen tutkimus joutuu nojautumaan oman aikansa tutkimusaineistojen varaan, mikä merkitsee sitä, että arkeologin on tyydyttävä siihen, että hänellä on tutkimuskohteestaan vain otos. Uudet löydöt saattavat hyvinkin pian muuttaa tutkimuskuvaa.

Historiantutkimuksessa tilanne on usein päinvastainen. Kirjallisten lähteiden pohjalta kertyvä aineisto jää usein yleiselle tasolle. Esimerkiksi yksittäisestä talosta tai ihmisestä on tavallisesti tavoitettavissa vain vähän yksityiskohtaista tietoa – ja jos sattuma tarjoaa sitä yhdeltä aikatasolta, ei muilta aikatasoilta vastaavaa tietoa enää ole säilynyt. On toki

poikkeuksia, jotka mahdollistavat mikrohistoriallisen tutkimuksen. Tunnettu esimerkki mikrohistoriallisesta analyysistä on ranskalaisen annalistin **Emmanuel Le Roy Ladurien** inkvisitiopöytäkirjoihin perustuva tutkimus *Montaillou – ranskalainen kylä 1294–1324* (1984). Tässäkin tapauksessa analyysi on lähdeaineistosta johtuen sidottu tiettyyn aikaan.

Arkeologian ongelmana mikrohistoriassa on löydettyjen jäännösten ja esineiden anonyymiyys. Niitä on hyvin vaikea liittää johonkin tiettyyn historialliseen henkilöön. Rakenteet ja esineet voidaan sijoittaa tarkasti paikkaan, mutta niiden tarkka ajoittaminen ja samalla yhdistäminen nimeltä tunnettuun henkilöön tai edes perheeseen on yleensä vaikeata ellei mahdotonta. (ks. Haggrén 1998) Historiallisen lähteen laita on toisin. Lähteen kirjoittaja tai kirjurin kyseessä ollen lähteen sisällön tuottaja sekä henkilöt, joita teksti koskee, ovat tavallisesti identifioitavissa.

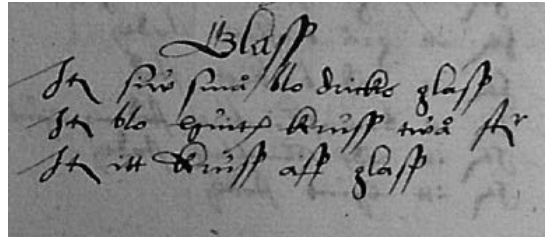
KESKIAJAN JA UUDEN AJAN ALUN LÄHDEAINEISTO

Suomen keskiajan osalta kirjallinen lähdeaineisto on niukka. Positiivisena puolena tässä niukkuudessa on se, että lähes kaikki Suomea koskevat keskiaikaiset lähteet on julkaistu ja siten tutkijoiden helposti saatavilla. Pääosan niistä julkaisi arkeologisilta kaivauksilta arkistoihin siirtynyt Reinhold Hausen. Ensimmäiseksi ilmestyi vuonna 1881 isoja tili- ja tuomiokirjakokonaisuuksia sisältänyt teos *Bidrag till Finlands historia* I. Seuraavana oli vuorossa Mustan kirjan nimellä tunnettu Turun tuomiokirkon kopio-kirja *Registrum Ecclesiae Aboensis* (1890). Loput tuntemansa lähteet Hausen kokosi kahdeksanosaiseksi sarjaksi *Finlands Medeltidsurkunder* I–VIII (1910–1935). Uusia keskiaikaisia "asiakirjalöytöjä" tehdään harvaksen.

seltaan, mutta lähes vuosittain julkaistaan yksittäisiä tietoja aiemmin tuntemattomista keskiaikaisista lähteistä.

Suomea koskeva uuden ajan alun lähdeaineisto rajallinen, mutta yltää useisiin hyllykilometreihin. Säilyneen lähdeaineiston määrä kasvaa lähes eksponentiaalisesti vuosisadasta toiseen 1500-luvusta nykypäivään asti. Pääosa vuotta 1809 vanhemmista eli Ruotsin ajan lähteistä on talletettu Kansallisarkistoon, mutta huomattava määrä aineistoa on vanhasta valtiollisesta yhteydestä johtuen yhä Ruotsissa, erityisesti Riksarkivetissa. Selkeät pelkästään Suomea koskevat arkistokokonaisuudet siirrettiin 1800-luvun alkupuolella Haminan rauhansopimuksen mukaisesti Suomeen, mutta ruotsalaisen aineiston joukossa on yhä paljon Suomea koskevia lähteitä.

Puhuttaessa keskiajasta tai uuden ajan alusta kirjallisen lähdeaineiston määrä ei enää kasva, vaikka kaikkia tekstejä tutkijat eivät vielä ole lukeneet. Arkeologian kohdalla tilanne on toinen. Historiallisen ajan arkeologinen löytö- ja muut tutkimusaineisto on Suomessa vielä varsin niukka, mutta se kasvaa kovaa vauhtia. Niukkuus johtuu arkeologisen tutkimuksen aiemmasta painottumisesta esihistoriaan. Kuvaavaa on, kuinka vielä 1980-luvun lopussa Museoviraston historiallisen ajan maalöytövarasto mahtui yhteen 1800-luvun lopun kellarihuoneeseen Helsingin Ritarihuoneella. Nyt aineisto on moninkertaistunut. Toinen suuri historiallisen ajan maalöytökokoelma on Turun maakuntamuseossa, jonne kertyi vuosina 1881–1997 eli runsaan vuosisadan aikana noin 40000 alanumeroa, kun taas pelkästään seuraavien 12 vuoden aikana niitä kertyi puolitoistakertainen määrä lisää (Pihlman 2010). Löytöjen ohella myös historiallisen ajan kaivausten ja muiden tutkimusten määrä on viimeisten 20 vuoden aikana kasvanut kovaa vauhtia.

Kuva 1. Varhaisin Suomesta säilynyt lasipikareita koskeva lähdemaininta. Rouva Anna Hogenskildin perukirjassa mainitaan joukko lasiastioita. Riksarkivet/Kuva G. Haggrén.

Historiantutkijalla on yleensä käytössään hyvin järjestettyjä asiakirjoja. Osa etsitystä tiedosta löytyy niistä kuin tarjottimelta, osa vaatii pitkää ja kärsivällistä työskentelyä. Arkeologisen löytöaineiston koostaminen ja muokkaaminen kestäväksi tutkimusaineistoksi vaatii puolestaan lähes aina suurta kärsivällisyyttä ja viitseliäisyyttä.

Arkeologisen lähdeaineiston rajallisuuden vuosia laajojen yleiskuvien saavuttaminen on ollut – ja on monen kysymyksen kohdalla yhä – työlästä, jopa mahdotonta. Päättelmät pohjautuvat usein vain muutamaan, toisinaan ehkä yhteen tapaustutkimukseen. Tosi asia on, että kestää vielä pitkään ennen kuin maassamme on 1900-luvulla systemaattisesti kerätyn esihistoriallisen arkeologisen aineiston kanssa verrattavissa oleva historiallisen ajan tutkimusaineisto. Kirjallisiin lähteisiin rinnastettaessa tilanne on hyvin erilainen: 1800- tai 1900-lukua vanhempi arkistoaineisto ei kasva, kun taas arkeologinen materiaali lisääntyy vuosi vuodelta. Tämä ei estä sitä tosiasiassa, että arkistoaineistosta voidaan löytää uutta tietoa, ei vähiten vuoropuhelussa arkeologisen materiaalin kanssa.

KOLME ESIMERKKIÄ

Historiallisen arkeologian mahdollisuuksia voidaan tarkastella kolmen esimerkin avulla.

Ne edustavat hyvin erilaisia tasoja: yksi koskee esineryhmää, toinen yhden asutusyksikön jatkuvuutta pitkän ajan kuluessa ja kolmas laajan alueen asutuskehitystä. Yksi esimerkeistä on esinetutkimusta, toinen mikrotason analyysiä ja kolmas makrotason tarkastelua. Yhdessä ne kertovat historiallisen arkeologian monipuolisuudesta.

Lasiastioiden käyttö keskiajan Suomessa (esinetutkimus)

Kirjallisten lähteiden pohjalta muodostettu kuva lasiesineiden käytöstä keskiajan Suomessa on äärimmäisen niukka. Lasiastioista ei löydy ainuttakaan mainintaa keskiaikaisissa lähteissä ja vielä 1500-luvun jälkipuolelta säilyneet tiedot ovat harvalukuisia. Varhaisin maininta löytyy vuodelta 1549, jolloin Lemun Nyynäisten kartanon emännän **Anna Hogenskildin** perukirjaan merkittiin seitsemän pientä sinistä juomalasia sekä kaksi sinivalkeaa ja yksi tarkemmin erittelemätön lasipokaali (Haggrén 1999, 42–43). (Kuva 1)

Kirjallisten lähteiden perusteella lasiastioiden käytöstä muodostuu selkeä kuva. Sen mukaan lasiesineet olivat keskiajalla hyvin harvinaisia koko Itämeren piirissä. Maininnat lasiesineistä ilmestyvät arkistolähteisiin vasta uuden ajan alussa, aluksi satunnaisina, yleistyen niin Lyypekissä kuin Tukholmassa vähitellen 1500-luvun loppua kohden. Suomessa lasipikarit kuuluivat tuolloinkin vain yhteiskunnan aivan ylimmän kerroksen käytöesineisiin. Vasta 1600-luvun jälkipuolella lasiesineitä alkoi Suomessa harvakseltaan ilmestyä myös muiden säätyläisten pöytiin. (Haggrén 1999.) Lisää tietoa lasiastioista saadaan Ruotsin ajan lopun perunkirjoista, joiden pohjalta voidaan päätellä, että lasin käyttö yleistyi vasta 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. (ks. esim. Laurikkala 1947, 276–278, 294.)

Keskiaikaisista linnoista oli jo ennen 1990-lukua tehdyissä tutkimuksissa löytenyt harvakseltaan lasiastioiden palasia, jotka tulkittiin merkinä yhteiskunnan ylimmän kerroksen ylellisyyskulutuksesta. Tämä sopi kirjallisten lähteiden pohjalta muodostettuun kuvaan.

Edellä esitelty kuva kyseenalaistui vasta, kun arkeologit alkoivat toden teolla kiinnittää huomiota lasilöytöihin. Euroopan mittakavassa käänteentekevä oli vuonna 1988 Bonnissa ja Baselissa esillä ollut näyttely *Phænix aus Sand und Asche* ja siihen liittyvä samanniminen katalogi (Baumgartner & Krueger 1988). Uuden tutkimuskuvan takana oli mm. se, että keskiaikaa ja historiallista aikaa ylipäänsä oli alettu pitää tärkeänä tutkimuskohteenä. Tämä näkyi entistä laajempina ja useampina arkeologisina kaivauksina. Samaan aikaan sijaa saivat uudet ja aiempaa tarkemmat kaivausmenetelmät kuten seulominen ja yksikkökaivausmetodi. Näiden seurauksena kansainvälinen tutkimus kasvoi ja julkaisut lisääntyivät. Lopputuloksena oli se, että keskiaikaista lasia alettiin löytää ja tallettaa aluksi Keski-Euroopassa ja pian myös Suomessa.

Jo 1980-luvun lopussa Tartosta oli löytenyt huomattava määrä keskiaikaisia lasipikareita. Näin kävi myös Suomessa, kun Turussa vuosina 1994 ja 1995 kaivettiin tulevan Aboa Vetus & Ars Nova -museon aluetta. Tutkimusten alussa oli tuolloin oletuksena, että paikalta löytyy 1500–1600-luvun lasiesineistöä. Täydellinen yllätys oli, kun kaivauksissa alkoi yht’äkkiä tulla esiin runsaasti keskiaikaisia lasilöytöjä, joista vanhimmat ajoittuivat aina 1300-luvun alkupuolelle asti. Joukossa oli mm. islamilaisen kultaemalipikarin ja venetsialaisen emalikoristeisen pikarin palasia. Vuonna 1998 kaivettiin Turussa Åbo Akademin päärakennuksen tonttia. Kyse oli laitakaupungin puutalokorttelista, jossa on asunut käsityöläisiä ja vähemmän varakkaita kauppiaita. Löytöaineisto sisälsi silti runsaas-

Kuva 2. Aboa Vetus –museon kaivauksilta löytynyt nauharuodepikari, joka ajoittuu 1300-luvun lopulle tai 1400-luvun alkuun. Kuva Aboa Vetus –museo/Minna Hautio.

kaupungeissa kuin maaseudullakin. Lasiastiat tarjoavat hyvän esimerkin siitä, kuinka arkeologinen tutkimus voi muuttaa arkistolähteiden pohjalta muodostettua kuvaa menneisyydestä.

Asutusjatkuvuus sydänhämäläisessä kylässä: rautakautisesta talosta/kylästä keskiaikaiseksi kartanoksi (mikrotaso)

Sääksmäen Jutikkala on yksi Hämeen runsaasta kymmenestä keskiaikaisesta asuma-kartanosta. Säilyneissä asiakirjalähteissä Jutikkala mainitaan ensi kerran vuonna 1340, kun 25 sääksmäkeläistä asetettiin kirkonkiroukseen heidän kieltäytyttyään maksamasta kirkon vaatimaa veroa. Yksi niskoittelijoista oli **Melico de Iudicala** eli **Mielikko** Jutikkalasta. Hän oli vielä hämäläinen talonpoika, mutta seuraavien vuosikymmenten kuluessa Jutikkalan kylä siirtyi vieraan rälssisuvun haltuun.

Vuoteen 1420 mennessä Jutikkalaan oli muodostettu rälssin asumakartano. Tällöin on laadittu sen Keuruulla sijainneiden erämaitten rajaluettelo. **Tapio Vähäkangas** on äskettäin osoittanut, että Jutikkala oli tuolloin Sääksmäen kihlakunnantuomarina toimineen **Håkon Knutssonin** asumakartano (Vähäkangas 2011, 11–12). Jutikkala siirtyi 1400-luvun jälkipuolella vaikutusvaltaiselle **Bitz**-suvulle. Tältä ajalta kartanon vaiheita valottaa muutama asiakirja. Koska Jutikkala on vanhaa rälssiä, 1500–1700-lukujen historian tutkimuksen keskeisissä lähteissä eli voudintileissä ja läänintileissä on niukasti kartanoa koskevaa tietoa. Myös Jutikkalan oma arkisto ja rakennukset tuhoutuivat tulipalossa vuonna 1838 eli ennen kuin historiantutkijat ehtivät perehtyä niihin. Kartanossa

ti lasipikarien palasia 1300-luvun lopulta ja 1400-luvulta. (Haggrén 2003.) (Kuva 2)

Turun uudet löydöt osoittavat, että lasiastioita on käytetty kaupungissa 1300-luvun alkupuolelta alkaen. Kuva lasiastioiden käytöstä on täydentynyt 2000-luvun alussa. Sääksmäen Jutikkalan kartanon kaivauslöytöjen perusteella tiedämme, että hauraita Itämeren yli tuotuja lasipikareita on käytetty rannikon kaupunkien ja linnojen ohella myös sisämaan kartanoissa. Aivan tuoreimmat löydöt Uudenmaan kylätonttien kaivauksilta osoittavat, että yksinkertaisia lasipikareita on myöhäiskeskiajalla ollut jopa talonpoikien ulottuvilla.

Arkeologisen aineiston tarjoama kuva lasiesineiden käytöstä on melkoisessa ristiriidassa verrattuna kirjallisten lähteiden pohjalta muodostuneeseen käsitykseen. Uusien tulosten pohjalta on selvinnyt, että lasiastioiden yleinen käyttö on Suomessa alkanut tuntuvasti aiemmin uskottua varhaisemmin niin

1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla asuneet aateliset eivät nousseet huomattaviin sotilas-arvoihin tai siviilivirkoihin eikä elämästä kartanolla ole säilynyt juuri lainkaan 1700-luvun puoliväliä vanhempia lähteitä.

Akateemikko **Eino Jutikkalan** aloitteesta kartanolla tehtiin Museoviraston toimesta arkeologisia tutkimuksia vuosina 1999–2002. Aluksi tavoitteena oli kartanon keskiaikaisen tonttimaan etsiminen. Kun se oli löytynyt kartanon pihamaa-alueelta, tärkeimmäksi tutkimuskysymykseksi nousi asutusjatkuvuuden selvittäminen rautakaudelta uudelle ajalle. (Haggrén et al 2002a; idem 2002b; idem 2003.)

Kaivauksissa voitiin kartanon tonttimaalta osoittaa asutusjatkuvuus rautakaudelta keskiajalle. Lisäksi tonttimaan ja lähipeltojen laidoilta löytyi aiemmin tunnetun Muuntajamäen polttokenttäkalmiston ja asuinpaikan

Kuva 3. Etualalla Jutikkalan Kirsikkamäen polttokalmisto, taustalla kartanon tonttimaa päärakennuksiin. Kuva G.Haggrén.

ohella Kirsikkamäen ja Kokkomäen polttokenttäkalmistot sekä Kaalimaan rautakautinen asuinpaikka. Tästä voidaan päätellä, että Jutikkalan alueella on nuoremmalla rautakaudella ollut kolme taloa tai asutusyksikköä, joiden pohjalta on 1300-lopulla tai 1400-luvun alussa muodostettu rälssin asumakartano. (Kuva 3)

Kaivauslöydöt kertovat, kuinka Jutikkalan omistajat ovat materiaalisen kulttuurin osalta aina 1300- ja 1400-lukujen taitteesta alkaen 1800-luvulle asti pyrkinet seuraamaan oman aikansa esinekkulttuurin virtauksia. Keskiajan lopulla ja 1500-luvulla Jutikkalan omistajat hankkivat keskieurooppalaisia lasipikareita ja kivisavikannuja, 1600-luvulla he käyttivät venetsialaistyyllisiä lasiastioita ja 1700-luvun puolivälissä kartanolle hankittiin niin fajanssista valmistettuja hajasteruukkuja kuin itäintialaista posliiniakin.

Jutikkala on hyvä esimerkki siitä kuinka keskiajan erätalouden tuotteet eli kala ja turkikset houkuttelivat rälssimiehiä hankimaan maita Hämeestä ja Ylä-Satakunnasta. Samalla he perustivat joukon kartanoita Hämeeseen. Jutikkalassa kartano on perustettu kolmen rautakautisen asutusyksikön paikalle hyvien peltojen ja kalaisan järven ääreen. Jutikkalaa koskevat historialliset lähteet ovat niukkoja ja niiden pohjalta luotu kuva elämästä kartanolla jää hyvin aukolliseksi. Sen sijaan nyt kertynyt arkeologinen tutkimusaineisto tarjoaa mahdollisuuden rautakaudelta 1800-luvun alkuun ulottuvaan monipuoliseen mikrotason analyysiin. Historiallisen arkeologian menetelmin paikalla voidaan osoittaa asutusjatkuvuus 500-luvulta nykypäivään asti.

Länsi-Uudenmaan keskiaikaisen asutuksen synty (makrotaso)

Perinteisen käsityksen mukaan Uudenmaan rannikko- ja saaristoseudut olivat nuorem-

4. Raaseporin linna, Länsi-Uudenmaan keskiaikainen keskus. Kuva G. Haggrén.

mallalla rautakaudella ja varhaiskeskiajalla asumattomia erämaita, korkeintaan kaukokaskialuetta. Alueelta ei juuri tunneta muinaisjäännöksiä, minkä vuoksi päätelmä on luonnollinen. Tämän käsityksen mukaan Uusimaa sai kiinteän asutuksen vasta ruotsalaisten uudisasukkaitten myötä 1100–1300-luvulla. Sen jälkeen jatkui keskeytymätön asutuksen kasvu läpi keskiajan aina 1500-luvun jälkipuolelle asti. Kuva myöhäiskeskiajan asutuskehityksestä on muodostettu hajanaisten keskiaikaisten asiakirjojen ja 1500-luvun voudintilien pohjalta.

Vanha käsitys Uudenmaan asutuskehityksestä on kyseenalaistunut 2000-luvun alussa. Keskiajan lopun ja uuden ajan alun asutus- ja hallintohistorian taustaa vasten on yllättävää kuinka alueelle oli 1300-luvun alussa yht’äkkiä kuin tyhjästä muodostunut pitkälle organisoitunut maakunta. Vastaavasti pelkääntään läntisen Uudenmaan kattaneen Raasepo-

rin läänin alueella oli 1500-luvun puolivälissä lähes tuhat kylää. Uudenmaan asutuksen syntyä on 2000-luvun alussa tutkittu useiden projektien voimin. Järvien ja soiden pohjasedimenteistä otetut siitepölynäytteet osoittavat, että alueella alkoi intensiivinen maankäyttö jo vuosisatoja aiemmin uskotua varhaisemmin. Monin paikoin maisema avautui ja peltoviljely vakiintui jo nuoremmalla rautakaudella. Toisaalta arkistolähteiden ja historiallisten karttojen systemaattinen analysointi on paljastanut todisteita mittavasta myöhäiskeskiaikaisesta autioitumisesta. (ks. Haggrén 2011.) (Kuva 4, 5)

Systemaattisten arkeologisten inventointien ja useilla kylätonteilla tehtyjen kaivausten jälkeen kuva Uudenmaan kiinteän asutuksen synnystä ja keskiaikaisesta asutuskehityksestä on muuttunut. Erityisen merkittäviä ovat olleet Hangon Hangonkylän, Inkoon Orslandetin, Espoon Finnon, Kau-

lahden ja Mankbyn sekä Vantaan Västersundomin Gubbackan kaivaukset. Uudenmaan vähän tunnettu keskiaika on viime vuosina valottunut aivan uudella tavalla. Myös rautakautisia röykkiöitä (mm. Inkoon Oxhagaberget) ja asuinpaikkoja (mm. Lohjan Hiisi) on löytynyt, kun arkeologit ovat alkaneet kiinnittää niihin huomiota.

Uudet tutkimustulokset osoittavat, että Uudenmaan pysyvä asutus on saanut alkunsa paljon luultua aiemmin, jo nuoremmalla rautakaudella. Paikannimistön analysointi osoittaa lisäksi, että lähes koko alueella on ollut suomenkielistä väestöä, mutta rannikolla se näyttää nopeasti integroituneen ruotsalaisten uudisasukkaitten suureen joukkoon (Saulo Kepsu 2005, 2007). Toisaalta alueella on tapahtunut keskiaikaista autioitumista, josta on muistona Inkoon Storbölen kaltaisia -böle-nimiä ulkopeltoja ja -niittyjä, joihin liittynyt asutus ehti kadota paljon ennen Kustaa Vaasan voutien aikaa. (Ks. Haggrén et al 2007.)

LOPUKSI

Ruotsalaiset **Stellan Dahlgren** ja **Anders Florén** (1996) ovat historiantutkimuksen näkökulmasta käsitelleet menneisyyden tutkimuksen tehtäviä ja tavoitteita. He korostavat kysymysten tekemistä menneisyydelle: "Fråga det förflutna!" Tämä lähtökohta sopii niin historiantutkimukseen kuin arkeologiaankin. Menneisyydelle tehtävät kysymykset voidaan jakaa kolmeen ryhmään, joilla selvitetään 1. yksittäisiä tapahtumia (händelser), 2. vallitsevaa asiantilaa (tillstånd) ja 3. kehityskulkua (förlopp). Näitä kysymyksiä voidaan tehdä – ja vastauksia saada – sekä arkeologian että historiantutkimuksen pohjalta. Molempien tieteenalojen metodeja ja lähteitä yhdistämällä saadaan paljon yhden tieteenalan keinoilla kertynyttä käsitystä aukottomampi ja monipuolisempi kuva tutkimuskohteesta.

Kuva 5. Kirkkonummen Medvastön viimeistään 1700-luvulla autioitunut keskiaikainen kylätontti. Kuva G. Haggrén.

Historiallinen arkeologia yhdistää historian tutkimuksessa käytetyt kirjalliset lähteet sekä arkeologien analysoimat löytöaineistot ja muinaisjännökset. Historiantutkimus ja arkeologia tarjoavat kaksi erilaista näkökulmaa menneisyyteen. Niiden yhdistäminen tarjoaa mahdollisuuden sangen kokonaisvaltaiseen kuvaan menneisyydestä: syntynyt kokonaisuus on paljon enemmän kuin osiensa summa.

Historiantutkijan lähdeaineistossa korostuu aika, arkeologin lähdeaineisto on sidottu paikkaan. Historiantutkimuksen ja arkeologian välinen vuoropuhelu on tärkeätä – juuri tämä keskustelu on hedelmällisin tie menneisyyden tutkimiseen ja ymmärtämiseen. Edellä esitetyissä kolmessa esimerkissä konkretisoituvat historiallisen arkeologian ja monitieteisen tutkimuksen mahdollisuudet menneisyyden selvittämiseksi. ♦

KIRJALLISUUS

- Hans Andersson: Medieval archaeology in Scandinavia. *The Study of Medieval Archaeology. Lund Studies in Medieval Archaeology* 13. Stockholm 1993. s. 7–25.
- Stellan Dahlgren & Anders Florén: *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*. Studentlitteratur. Lund 1996.
- Anders Florén & Henrik Ågren: *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Studentlitteratur. Lund 1998.
- Georg Haggrén: Historiallisen ajan arkeologia ja henkilöhistoriallinen tutkimus. *GENOS* 3/1998. s. 102–110.
- Georg Haggrén: Vaikenevat lähteet ja puhuvat sirpaleet. Kaksi näkökulmaa keskiajan ja Vaasa-ajan kaupunkien materiaalisesta kulttuuriin. *Ihmiset ovat kaupunki. Ilkka Mäntylän 60-vuotisjuhlakirja. Turun Historiallinen Arkisto* 53. Turku 1999. s. 41–50.
- Georg Haggrén: The Colonization of Western Uusimaa in the Middle Ages. Marjo Puotanen (ed.): *Colonists on the shores of the Gulf of Finland. Medieval settlement in the coastal regions of Estonia and Finland*. Vantaa City Museum publications no 22. Vantaa 2011. s. 7–26
- Georg Haggrén, Päivi Hakanpää & Terhi Mikkola: Oravavasamasta nauharuodepikareihin. Kokkomäen kalmiston kaivaus ja muut tutkimukset Sääksmäen Jutikkalassa. *Pirkan maan alta 3. Tampereen museoiden julkaisuja* 65. Tampere 2002 (a). s. 29–36.
- Georg Haggrén, Päivi Hakanpää & Terhi Mikkola: Rautakautisista taloista rälssin asumakartanoksi. Sääksmäen Jutikkalan kartanon kolmannen kaivauskesän tuloksia. *SKAS* 1/2002 (b). s. 6–10
- Georg Haggrén, Henrik Jansson & Tarja Knuutinen: Inkoon Storböle – Keskiaikainen autiotontti Länsi-Uudenmaan saaristossa. *SKAS* 3/2007. s. 3–11.
- Georg Haggrén, Hannele Lehtonen & Jukka Wuorisalo: Sääksmäen Jutikkala. Neljännen kaivauskesän tuloksia. *SKAS* 1/2003. s. 29–37.
- Mikko Härö: *Suomen muinaismuistohallinto 1884–1917*. Museovirasto. Helsinki 1984.
- Emmanuel Le Roy Ladurie: *Montaillou – ranskalainen kylä 1294–1324*. Keuruu 1984.
- Saini Laurikkala: *Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B Humaniora. XXVIII. Turku 1947.
- Henrik Lilius: Hausen rakennustutkijana ja antikvaarina. *Reinhold Hausen. Kansallisen arkiston rakentaja*. Toim. Elisa Orrman. Kansallisarkisto. Helsinki 2000, 51 – 69.
- Medieval Fires in Bergen – Revisited*. The Bryggen Papers. Supplementary Series No. 6. Fagbokforlaget. Bergen 1998.
- Pentti Renvall: *Nykyajan historiantutkimus*. WSOY. Juva 1983.
- Seppänen, Samuli: Avaamaton aarrearkku. Teoksessa Selja Flink (toim.), *Linnanraunio sillan alla. Kajaanin linnanraunion restaurointi 2001–2008*. Museovirasto. Helsinki 2008. s. 61–67.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1999. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. Teoksessa Niukkanen, Marianna (toim.), *Historiallisen ajan arkeologian menetelmät: Seminaari 1998*. (Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20.) Museovirasto. Helsinki 1998. s. 6–14.
- Vähäkangas, Tapio: Jutikkalan kartanon keskiaikaiset omistajat. *GENOS* 1/2001. s. 5–25.

Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

Arkeologia
Unioninkatu 38 F
PL 59
00014 Helsingin yliopisto

MEDELTIDA STENHUGGARE I ÅBO

ABSTRACT

Medieval Stonemasons in Turku

In the Middle Ages about one hundred stone churches and ten castles made of stone were built in Finland. Finnish bedrock practically lacks stones such as limestone and sandstone, which are easy to sculpt. Because of that the masons have been forced to use hard rock such as granite and gneiss in the construction. The quarrying and sculpting of these hard "grey stones" demanded qualified stonemasons. Their contribution in the medieval construction works has hardly been discussed because stonemasons are never mentioned in the written sources and the building archaeological proofs of their craftsmanship are so rare.

The author gives evidence that at least on six of the large stones in the northern façade of the Turku Cathedral there are unquestionable traces of rock drills. Furthermore, at least one of these stones has been quarried from a certain rock that was also later used as a stone quarry. The façade dates to 1430's. These observations show us that there still are new sources for the study of the history of Medieval masonry in Finland.

Den byggnadstekniska standarden i våra medeltida borgar och stenkyrkor väcker ofta förvåning hos nutida betraktare. Hur kunde

våra förfäder för sex- sjuhundra år sedan klara av att resa höga murar och torn, slå valv och åstadkomma komplicerade takstolar? Svaret är enkelt: de medeltida byggarna tillämpade arbetsmetoder som var kända sedan antiken och som till en del fortfarande är i bruk. Det samma måste gälla formandet av de naturstenar, de så kallade gråstenarna, det dominerande byggnadsmaterialet i våra medeltida murar. Till en del har de brukats som sådana, men de släta murytorna och de exakta hörnkedjorna visar att skickliga stenhuggare har medverkat i byggnadsarbetet.

I sydligare trakter är situationen en annan. Där finns det på många ställen tillgång till lätt bearbetad huggsten som kan användas som byggnadsmaterial. Ett sådant område är det kalkstenbälte som sträcker sig tvärs över Östersjöområdet. Tillgång till kalksten var en förutsättning för den rika medeltida huggstensarkitekturen i Östergötland, Gotland och Estland. Norr om denna zon var man huvudsakligen tvungen att använda svårbearbetad natursten som material vid uppförandet av murade byggnader. För mera komplicerade detaljer, som portaler, fönster och valv, använde man till en början sandsten eller kalksten, men kring medlet av 1200-talet började man använda tegel vid uppförandet av offentliga byggnader i rikets norra delar. När man på 1300-talet började bygga stenhus i Finland var teglet helt dominerande. Det egentliga byggnadsmaterialet var gråsten, men

Fig. 1. Kakolitstenblock i Åbo domkyrkas norra fasad.
Foto K. Drake 2008.

alla synliga detaljer murades av tegel. Naturstenen uppfattades som ett surrogat. Murarna putsades och kalkslammades både invändigt och utvändigt för att ge ett värdefullare intryck.¹ Sålunda är tegelfasaderna i Åbo domkyrka och Tavastehus slott dekorativa skal som döljer gråstensmurverket.

Vid uppförandet av de medeltida gråstensmurarna har man använt naturligt avrundade block för grundmurar och socklar, men i övrigt är murytorna släta. Till en del har man brukat stenar med en naturligt slät yta, men i huvudsak är det fråga om kluvna stenblock. De spjälktes med hjälp av stålborrar eller av pikar som höggs in med klubbor.² Arbetet måste ha utförts av sakkunniga yrkesmän, men inga spår av medeltida stenhuggerier är kända och först på 1570-talet uppträder yrkesbeteckningen stenklyvare i de skriftliga källorna i Åbo.³

Bristen på källmaterial gör att den medeltida stenhuggartekniken har kunnat presenteras endast i allmänna ordalag.⁴ Men av en ren tillfällighet har källäget nu blivit bättre. Författaren till dessa rader blev för en tid sedan tillfrågad om de många bormärken som finns i ett stenblock i Åbo domkyrkas norra fasad härstammar från medeltiden. Själv hade jag sett stenen otaliga gånger och hade alltid dragit slutsatsen att det måste vara fråga om en lagning i muren, att blocket har fogats in någon gång på 1700–1800-talet. Den här gången tittade jag emellertid litet närmare på stenen och märkte till min stora förvåning att den ingick i det ursprungliga medeltida murverket. Dessutom visade det sig att åtminstone fem andra stenar i muren har motsvarande borrhål.

Stenen med de många bormärkena är ett kakolitblock, på ögonhöjd, två meter väster om domkyrkans norra portal (fig. 1). Blocket är ungefär 200x20-25 cm stort. I dess övre kant kan man se 12 tydliga, nedtill spetsiga vertikala borrhål på ett avstånd av 14–16 cm från varandra och i blockets nedre kant finns åtminstone 8 motsvarande horisontala hål. Av stenarten att döma har blocket brutits ur Kakola-berget i Åbo. Det ingår i den norra kapellradens sockelmur, som sträcker sig från sakristian ända till långhusets nordvästra hörn. Muren som sådan kan dateras till 1400-talet, närmare bestämt till 1420-talet.⁵ Murverket är intakt, med undantag av den tydliga inbrytningen kring portalen och den yttre predikstolen ovanför denna, en ombyggnad från slutet av 1400-talet.

Upptäckten av ursprungliga borrhål i stenar som ingår i en garanterat medeltida mur visar rent konkret att stenhuggarna har varit en viktig yrkesgrupp i det medeltida Finland. Utan deras insats skulle vi inte ha våra imponerande gråstenskyrkor och borgar. Fyndet är tills vidare unikt, men om gamla erfarenheter håller streck kan en ny granskning av murarna i våra medeltida byggnader ge oss ny kunskap om de dåtida stensemästarnas tekniska kunnande.

Under loppet av medeltiden har ett hundratal kyrkor och ett tiotal borgar i Finland uppförts med murar av natursten. Då tillgången på lätt formbar byggnadssten är knapphändig i landet var man tvungen att använda svårbearbetade block av gnejs och granit, vilket förutsatte en välutbildad kår av stenhuggare. Deras insats i byggnadsverksamheten har tidigare knappast alls beaktats av forskningen därför att de aldrig omnämns i de skriftliga källorna och för att de byggnadsarkeologiska spåren av deras verksamhet är så fåtaliga.

Författaren påvisar i denna artikel att åtminstone sex av stenarna i sockelmuren i Åbo domkyrkas norra fasad, som härstammar från 1430- talet, visar tydliga spår av stenborrar och att åtminstone ett av blocken har brutits ur ett berg, som även senare har tjänat som stenbrott. Därmed har vi fått tillgång till ett nytt material för studiet av de medeltida stensemästarnas verksamhet. ♦

Knut Drake
knut.drake@abo.fi

Drake, Knut 1987: Keskiäikainen rakennustekniikka ja –materiaalit. *ARS Suomen taide 1*. Keuruu.

Drake, Knut 2003: Åbo domkyrka och byggnadsarkeologin. Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*.

Gardberg, Carl Jacob 1957: Med murslev och timmerbila: drag ur det finländska byggnadshantverkets historia. Helsingfors

Hiekkanen, Markus 2003: *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Helsinki.

Hiekkanen, Markus 2007: *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki.

Sundnér, Barbro (ed.) 1995: *Natursten i byggnader*. Stockholm.

EFTERTEXTNOTER

1 Hiekkanen 2003 s. 37. Putsen på gråstensfasaderna har för det mesta försvunnit, på grund av klimatets påfrestningar och till följd av romantisk materialdyrkan och missförstånd.

2 Sundnér 1995 s. 16-18

3 Gardberg 1957 s. 27.

4 Drake 1987.

5 Drake 2003 s. 142. Hiekkanen 2007 s. 200.

RETTIGIN TONTIN RAUNIOIT HISTORIAL- LISISSA LÄHTEISSÄ VUOTEEN 1827

ABSTRACT

Ruins of Rettig site in historical records until 1827

Early 1990s excavations in the surroundings of Rettig Palace in Turku centre unveiled an archaeological landscape of pre-industrial, partly medieval stone houses, today permanently attainable in the Aboa Vetus archaeological museum. This paper examines the building remains and dwellers through archival records from early 17th century until the ruinous town fire of 1827. The study reveals that from the 18th century onward historical documents can significantly complement – but not substitute for – archeological data. Even the more obscure 17th-century records may unfold individual events that solely archaeological dissection leaves unexplained. The wider intention of the paper is to delineate the role of historical records and methods in Finnish town archaeology.

JOHDANTO

Tarkastelen tässä artikkelissa Turun Rettigin tontin kiinteitä muinaisjäännöksiä 1600–1800-lukujen asiakirjalähteiden valossa. Taustalla on Aboa Vetus & Ars Nova -museon tutkijana 2010–2011 sekä osin omalla ajalla toteutettu rakennushistoriallinen tutki-

mustyö, joka käsitteli Rettigin tontin paikalla ennen Turun paloa sijainnutta kaupunkiympäristöä.¹ Tarkoitus on paitsi julkaista keskeisiä huomioita aineistosta, myös etsiä suunta- viivoja rakennus- sekä asutushistoriallisten ja arkeologisten aineistojen yhdistelylle kaupunkihistoriallisessa tutkimuksessa.

Suomen kaupunkiarkeologia on viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana kokenut perinpohjaisen muodonmuutoksen. Käsitys esiteollisesta kaupungista on kietoutunut yhä vahvemmin arkeologisen tutkimusasetelman ympärille. Kaupunkiarkeologian suhde historian tutkimukseen on kuitenkin jäänyt monin paikoin pinnalliseksi, luonnontieteen menetelmien hallitessa kaupunkiarkeologian poikkitieteellisiä ulottuvuuksia. Historian lähteistä vakiintuneen aseman kaupunkiarkeologiassa ovat saavuttaneet lähinnä vanhat kartat.² Toisaalta historiallisten lähteiden kanalta hedelmälliset 1700-luvun ja 1800-luvun alun kulttuurikerrokset ovat viime vuosiin asti jääneet toissijaisen havainnoinnin piiriin. Turussa, missä huomattava osa kulttuurikerroksesta sijoittuu aikaan, jota ei juuri tavoiteta historiallisista lähteistä, on arkeologian ja historian lähteiden vertailu jäänyt jopa uudella ajalla perustettuja kaupunkoja vähemmälle huomiolle.

Kaupunkiarkeologian aikajänne on kuitenkin laajenemassa kohti nykyaikaa, sillä arkeologian ja historian aineistoja ei enää nähdä toisensa poissulkevinä. Esimodernin

kaupungin aineellisten jäännösten siirtyessä kaivinkoneen kauhauksen kautta kaatopaikalle menetetään mahdollisuus ymmärtää sellaisia aikakauden ilmiöitä, joista historialliset lähteet vaikenivat. Uudenlainen tutkimusasetelma, jossa kaupunki hahmotetaan jatkuvana muutos- ja kehitystilana, nostaa esiin myös tuoreempien kerrosten arvon kaupunkien modernisoitumisprosessien ymmärtämiseksi.³ Lisäksi myöhäisillä kerroksilla voi olla teoreettista arvoa arkeologian hypoteesien arvioinnissa.⁴ Kaiken kaikkiaan 1700- ja 1800-luvun kerrokset antavat vanhempiin kerroksiin nähden monimuotoisia mahdollisuuksia arkeologisen aineiston ja kirjallisten lähteiden vertailuun.

Aboa Vetuksen ja Rettigin tontin rauniot ovat kiinnostava kohde kiinteiden muinaisjäännösten näkökulmasta tehtyyn arkistotutkimukseen.⁵ Raunioalue on poikkeuksellinen näyteikkuna keskiajalla syntyneeseen kaupunkirakenteeseen, jonka kehitys jatkui vuosisatoja, osin myös Turun palon jälkeiseen aikaan. Museon rauniot kertovat – paitsi varhaisesta keskiaikaisesta vauraudesta – myös tavoista, joilla keskiaikaisia kivirakennuksia ja -rakenteita käytettiin ja muokattiin myöhemmin vuosisatoina. Raunioissa nähtävä kehitys ylittää historiografiset periodijaot ja sen loppuvaihe ennen Turun paloa on laajalti tavoitettavissa historiallisista lähteistä.

TURUN ARKEOLOGISTA HISTORIAA JA HISTORIAALLISTA ARKEOLOGIAA

Turun kaupunkiarkeologian ensi askeleet otettiin 1800-luvun lopulla. Ne liittyivät kiinteästi Turun kaupungin historiallisen museon perustamiseen vuonna 1882. Alkuvaiheessa tyydyttiin tallettamaan maansiirtotöissä tavattuja irtolöytöjä, mutta jo 1900-luvun vaihteessa kaivauksia organisoitiin puoliammatillisin voimin ja kiinteät muinaisjäännökset

dokumentoitiin piirustuksin ja valokuvin.⁶ Turun historian Herodotos **Johan Wilhelm Ruuth** pyrki liittämään varhaisten kaupunkikaivausten muinaisjäännöksiä kirjallisiin lähteisiin jo vuonna 1909 ilmestyneessä Turun kaupungin historiassaan.⁷ Aikakauden muinaistutkijoita ja historioitsijoita ei kuitenkaan kiinnostanut vielä aikalaismuistoissakin elänyt Turun paloa (1827) edeltänyt varhaismoderni kaupunki, vaan tutkimuksen painopiste oli ennen kaikkea keskiajassa ja 1500-luvussa. Maamme varhaisen asiakirjakulttuurin niukkuus ja kaivausten viitteellinen dokumentointi asettivat kuitenkin ylitsepääsemättömiä esteitä laajemmille historian tutkimuksen ja arkeologian risteämille.

Niilo Valosen arkeologinen seuranta (1952–1953) Itäisen rantakadun viemärikaivannossa oli olosuhteisiin nähden poikkeuksellisen edistysellinen. Kaivannon luontaisen muodon vuoksi voitiin laatia profilipiirroksia, joissa näkyvät likimääräiset yksiköt pyrittiin myös ajoittamaan ja kytkeään kaupungin historian ääriiviivoihin. Valonen peilasi kaivannossa tehtyjä havaintoja ensi kertaa myös kaupunkimittauksiin ja tarkasteli artikkelissaan koko Turun paloa edeltävää ajanjaksoa. Voimavaroja ei kuitenkaan ollut kuin ylimalkaiseen dokumentointiin ja kaivannon alueita tutkittiin hyvin vaihtelevalla tarkkuudella.⁸ Pyhän Hengen kirkon paikalla vuonna 1964 suoritettuja koekaivauksia varten **C. J. Gardberg** laati Julinin tontista historiallisen katsauksen, joka on yksi Turun kaupunkiarkeologian perusteellisimmista.⁹ Tässäkin tapauksessa itse kaivausten resurssit olivat kuitenkin nykynäkökulmasta miltei olemattomat.

1980- ja 1990-lukujen suurten kaivausten tuloksena syntyivät historiallisen arkeologian poikkitieteelliset sillat luonnontieteisiin. Mätäjärven länsirannan kaivauksilla 1980-luvun alussa tutkimuksen painopiste siirtyi luonnontieteellisten menetelmien ansiosta kau-

emmas menneisyyteen, eikä asiakirjalähteillä ollut aiemman kaltaista painoarvoa etenkin, kun alueelta ei paljastunut merkittäviä kiinteitä muinaisjäännöksiä. Myös kaivausraportin historiallinen katsaus keskittyi ennen kaikkea alueen menneisyyden yleiskuvaan, tonttikohtaisen mikrohistorian jäädessä vähemmälle huomiolle.¹⁰

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana on historiallisen Turun ydinalueilla kaivettu yhä suurempia alueita yhä laajemmalla aikamittakaavalla.¹¹ Muutenkin yli tutkimusvoimavarojen paisuva arkeologinen tieto- ja löytöaines voidaan kuitenkin aniharvoin seuloa hyödyntäen täysipainoisesti historian tutkimuksen mahdollisuuksia.¹² Tutkimusresurssit huomioon ottaen ei ole yllättävää, että lähes poikkeuksetta kaupunkiarkeologisten julkaisujen historialliset katsaukset kattavat vanhojen karttojen ohella vain 1600-lukua varhaisempaa historiaa, josta on olemassa lähdejulkaisuja.¹³

Myöhempien lähteiden, erityisesti rakennus- ja asutushistorian tarkastelu olisi kuitenkin useassa tapauksessa perusteltua. Esimerkiksi aivan viime vuosina tehty kaivaukset entisessä Kirkkokorttelissa voisivat antaa mahdollisuuksia yksityiskohtaisiin tekstien ja artefaktien kytkentöihin. Kustannussyistä kirjallisten lähteiden analyysi kuitenkin riippuu lähinnä yksittäisessä tutkijassa heräävästä, monesti taloudelliset realiteetit ohittavasta entusiasmista.

LÄHTEET

Historiaa ja arkeologiaa yhdistelevän tutkimuksen keskeinen haaste on aivan erilaisten aineistojen määrittämä menetelmällinen etäisyys. Arkeologinen aineisto on materiaalista ja tilallista, kun asiakirjoissa ovat edustettuina suuremmassa määrin aineettomat ilmiöt – tapahtumat ja asiaintilat. Arkeologiaan

sisäänrakennettu artefaktien tilasidonnaisuus asettaa tekstilähteiden käytölle historiallisessa arkeologiassa erityisiä haasteita. Asiakirjan kuvaaman ominaisuuden tai tapahtuman palauttaminen fyysiseen tilaan edellyttää yleensä usean lähteen yhtäaikaista ja epäsuoraa tulkintaa, eräänlaista tilallisesti motivoitua mikrohistoriaa.

Historiantutkimuksessa 1900-luvun lopulla tapahtunut murros kohti mikrohistoriallista näkökulmaa on omiaan tukemaan historiallisen arkeologian tutkimusasetelmia. Väestö- ja elinkeinohistoriallisten tarkastelujen ohella kaupunkiarkeologia tarvitsee etenkin tilallisesti painottuneita historiantutkimuksen menetelmiä, jossa asiakirjalähteiden tietoja voidaan sijoittaa ja rajata alueellisesti mahdollisimman tarkkaan. Karttojen ohella muidenkin historiallisten lähteiden informaatiota voisi sijoittaa paikkatietoon, jotta ne palvelisivat mahdollisimman tehokkaasti myös arkeologiaa. Asutushistoria ja topografia avaavat oven myös henkilöhistoriallisiin lähteisiin.

Avaimia Turun historialliseen topografiaan ja asutukseen ovat vanhat kaupunkimittaukset, joita historioitsijat käyttivät lähteinään jo 1800-luvun lopulla ja arkeologiakin Niilo Valosen viemärikaivantoartikkelista (1958) alkaen. Turun paloa vanhemmista kaupunkimittauksista keskeisimmät ovat **Olof Gangiuksen** (1634), venäläisten maanmittarien (1742-43), **Daniel Gadolinin** (1754-56), **Johan Tillbergin** (1808) mittaukset. Venäläisten mittaukseen on merkitty rakennuskanta ja kahteen viimeksi mainittuun sisältyy tonttijako ja tontinomistajien luettelo. Noin kahdenkymmenen vuotta 1827 edeltävän kaupunkikartan¹⁴ ja yhteensä noin kahdensadan rakennuspiirustuksen¹⁵ ja maisemakuvan¹⁶ ohella paloa edeltävästä Turusta on säilynyt kuvalähteisiin nähden valtava määrä kaupunkiympäristöä ja asukkaita koskevia tekstilähteitä. (kuva 1)

nolliseen topografiaan. 1700-lukua edeltäviä tontinomistajia ovat kuitenkin pyrkineet rekonstruoidaan ainoastaan J. W. Ruuth ja Svante Dahlström nyt jo vuosisadan takaisissa tutkimuksissaan ja 1600-luvun osalta vain osittain.²¹

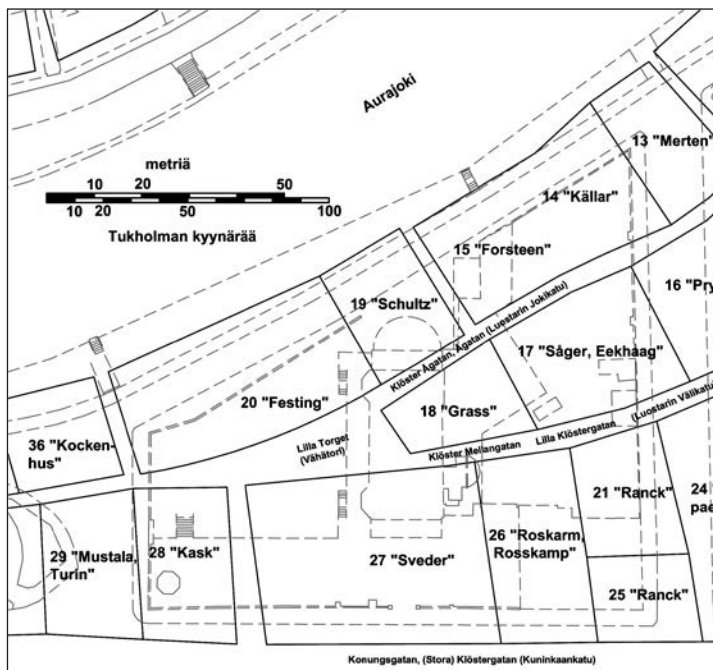
Sisäinen lähdekritiikki on keskeisessä asemassa, kun kirjallisesti ilmaistua tietoa käytetään fyysisen ympäristön rekonstruointiin. Vanhemmissa lähteissä esiintyvät maininnat kerroslukumääristä, kadunnimistä sekä rakennusten ja tonttien tilasta voivat olla sanamuodoiltaan harhaanjohtavia. Luotettava tulkinta edellyttääkin esimerkiksi tonttijärjestelyjä tutkittaessa kahta tai useampaa yhtenevään lopputulokseen johtavaa päätelmää tai riittävän laajaa kerrallaan tutkittavaa aluetta.

Isovihan jälkeiseltä ajalta on säilynyt myös tontteja ja rakennuksia koskevia systemaattisia lähteitä. Varhaisemmat 1700-luvun rakennushistorialliset lähteet käsittävät kauppakirjoja isovihan jälkeiseltä ajalta sekä kiinne-, mittaus-, katselmus-, ja arviointikirjoja, jotka alkavat paria vuosikymmentä myöhemmin.²² Kauppakirjoissa mainitaan monesti tontin rakennukset. Ensimmäiset systemaattiset lähteet tonttien rakennuskannan hahmotamiseen ovat kuitenkin taksoitus- ja kontribuutioluettelo vuodelta 1712, jossa mainitaan tulisijojen lukumäärä tonteittain, sekä isovihan aikainen luettelo (1713–1719), jossa on yksilöity tonttien rakennukset huonelukui-neen.²³ Tietoja rakennuksista löytyy satunnaisesti myös raastuvanoikeuden allegaateista, näistä rakennustutkimuksen kannalta antoisia voivat olla etenkin isovihan jälkeiset vahinkokatselmukset.²⁴ Yhdistelemällä edellä mainittuja lähteitä vuosisataa myöhempiin palovakuutusasiakirjoihin (kivitalojen osalta) sekä venäläisten 1742–1743 laatimaan karttaan, on joltain osin mahdollista saada yleiskuva tonttien maankäytöstä 1700-luvun alussa ennen isovihaa.

Palovakuutukset ovat tarkin ja laajin Turun paloa edeltävä rakennushistoriallinen lähdesarja. Niitä on vuosilta 1785–1827 tallella suunnilleen 300 tontista, kolmanneksesta paloa edeltävää kaupunkia.²⁵ Vakuutukset ovat arkeologian kannalta verraten myöhäisiä, mutta niiden yhdistely varhaisempiin lähteisiin voi kertoa vakuutuksen laatimisajan kohtaa paljon vanhemmista, joskus satojakin vuosia vanhoista rakennusosista.

Palovakuutusanomuksen laati tontinomistaja luetellen rakennustensa ominaisuudet mittoineen ja materiaaleineen, kaakeliuuneineen ja tapetteineen. Anomuksen tarkasti yhtiön virkailija, joka laski omaisuudelle vakuutusarvon. Valitettavasti vakuutuksiin liittyneet pohjapiirustukset ovat valtaosaltaan kadonneet, mutta niiden seikkaperäinen kuvailu antaa yleensä mahdollisuuden rekonstruoida rakennusten sijoittelu tontilla ja monesti jopa huoneiden kierto. Vakuutuskirjojen käyttöarvo historiallisen ajan arkeologian lähteenä on tiedossa, mutta niitä on käytetty kiinteiden muinaisjäännösten tulkintaan verraten vähän.²⁶

Palovakuutuksissa kuvattujen rakennusten sijoittaminen tontille on työlästä, sillä harvasta vakuutuksesta on säilynyt liitekartta. Lähtökohtana olen käyttänyt paikallisesti oikaistua Tillbergin karttaa vuodelta 1808.²⁷ Kartalle on ensin sijoitettu rakennukset, joiden sijainti käy kuvauksesta ristiriidattomasti ilmi. Tilanteissa, joissa vakuutuksen kuvaus ei anna mahdollisuuksia yhdenkään rakennuksen varmaan sijoitukseen, on erilaisia mahdollisuuksia kokeiltu käsin sommittelemalla. Vuotta 1827 edeltävän kaupunkirakenteen tiheys sekä maininnat kaduista ja rakennusten välisistä etäisyyksistä johtavat kuitenkin useimmissa tapauksissa yhteen ainoaan sijoitteluvaihtoehtoon. Sen sijaan toisinaan esiin nostettu kysymys vakuutusasiakirjoihin kirjoitetuista vääristelyistä ei ainakaan vanhemmissa palovakuutuksissa vaikuta

Kartta 2. Rettigin tontin alueen tontit nimineen ennen Turun paloa. Nykytilanne harmain katkoviivoin.

yleiseltä. Useammin vakuutusten ja kiinne-
kirjojen tonttitietojen yhdistely pakottaa ky-
seenalaistamaan Tillbergin kartan (1808) ton-
tinrajoja, jotka lienee osin kopioitu suoraan
Gadolinin mittauksesta (1754–1756).

Ehkä käsin kosketeltavimman kuvan
kaupungin aineelliseen olomuotoon antavat
Turun palon jälkeen tehdyt vahinkoarvioin-
nit.²⁸ Niissä luetellaan mm. tontilla ja kadulla
olevan kivetyksen alueen pinta-ala, kaivojen sy-
vyys, säilyneen kellariholvin määrä kuutio-
kyynärissä sekä käyttökelpoisten irtotiilien
lukumäärä. Monelta osin tämä kirjallisen
kuvauksen maisema on komplementaari-
nen kuva siitä arkeologisesta maisemasta,
joka kaivauksilla tavoitetaan päällimmäise-
nä Turun ydinkeskustan reservertien kerrosten
alta.

RETTIGIN TONTTI JA ÅKANTEN

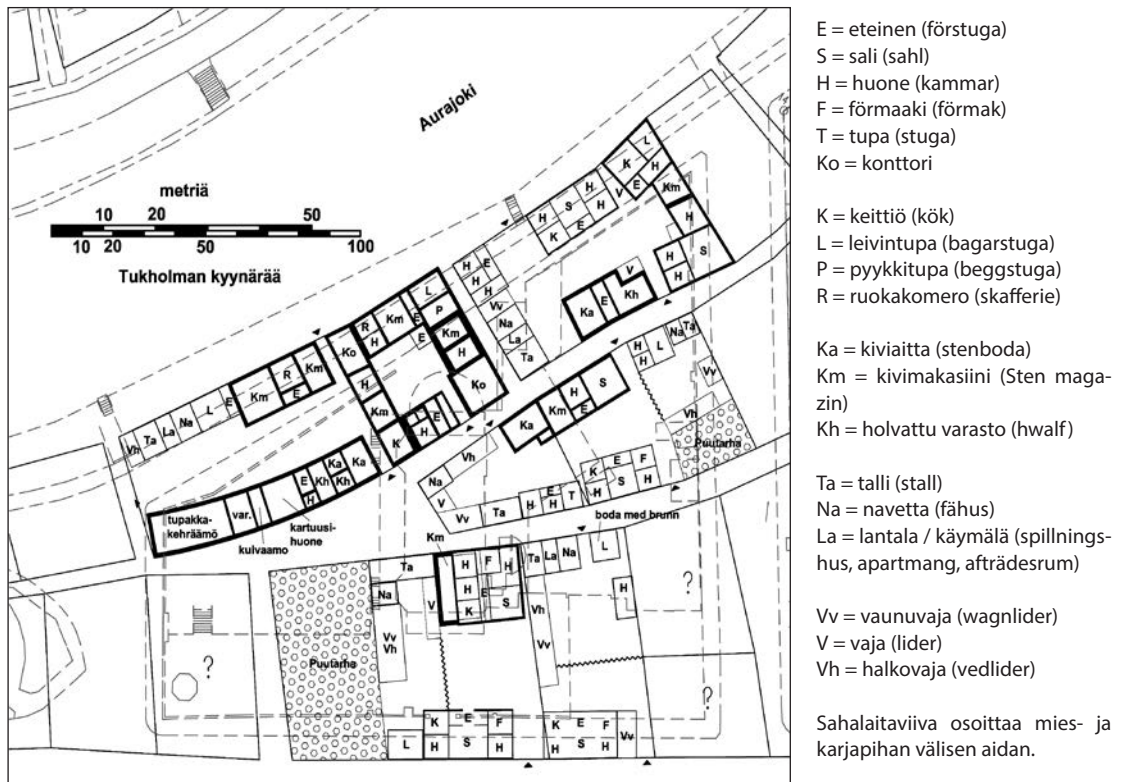
Rettigin tontti käsittää kokonaisen ruutukaa-
vakorttelin Turun vanhimmalla kaupunkialu-

eella. Ennen Turun paloa 1827 alue koostui
kymmenestä kokonaisesta tontista ja katkel-
masta kolmea tonttia, joilla sijaitsi kuudetta-
kymmenettä rakennusta. Lukuun ottamatta
1600-luvun puolivälin reguloinnin uudistuk-
sia – kiilanmuotoista Vähätoria ja viivasuo-
raa Kuninkaankatua – oli alueen katuverkko
ja tonttijako likipitäen keskiaikaisessa muo-
dossaan vuoden 1827 suurpaloon asti. Turun
paloon asti alue kuului Luostarikorttelin yhe-
teen alakaupunginosaan, nimeltään Åkanten,
joka käsitti Aurajoen mutkan ja Suurtorin
ympäristön tontit. (kartta 2)

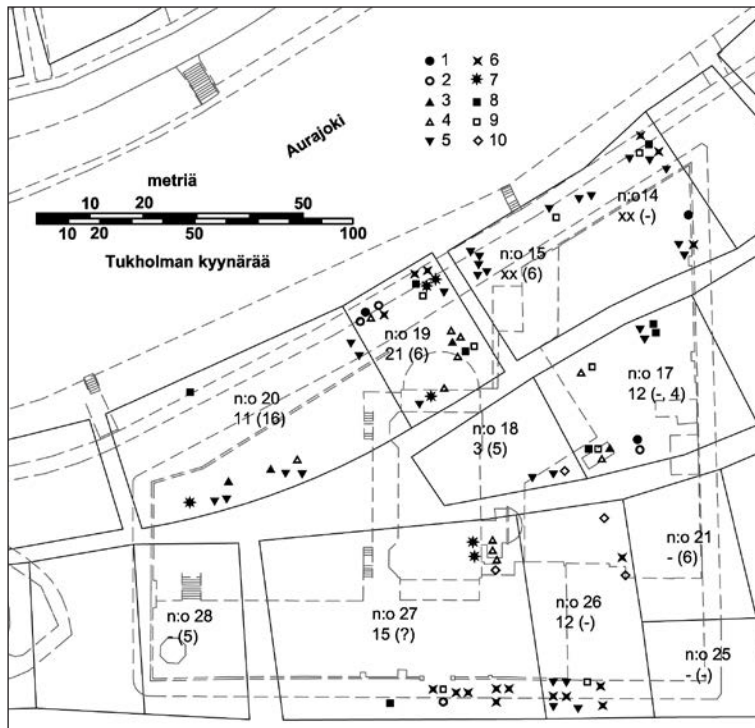
Rettigin tontin muinaistieteellinen historia
alkaa 1880-luvulla Turun kaupungin histori-
alliseen museoon tallennetuista irtolöydöistä.
Ensimmäinen järjestelmällinen kaivaus to-
teutettiin **Juhani Rinteen** toimesta vuonna
1928 Rettigin palatsirakennuksen alle jääväl-
lä alueella, mutta kiinteisiin muinaisjäännök-
siin keskittyneen kaivausmenetelmän vuoksi
lopputulos käsitti lähinnä kellareiden pohja-
ja leikkauspiirroksia sekä löytöyhteydeltään
täsmällisyyttä esineitä.²⁹

Tontin viimeaikaisilla kaivauksilla (TMM 1992–1994, Museovirasto 1994–1995, Muuritutkimus Ky 2005–2010) on ollut käänteentekevä vaikutus käsityksemme Turun varhaisvaiheista.³⁰ Vuosien 1992–1995 kaivaukset paljastivat kivitalojen kellarikerrosten hallitseman rauniomaiseman, jonka ympärille avattiin keväällä 1995 maamme toistaiseksi ainoa kaupunkiarkeologinen museo, Aboa Vetus. Museon perustamisen aikaan laadittiin useita, yhä julkaisemattomia käsikirjoituksia Rettigin tontin paikalla ennen Turun paloa 1827 sijainneiden tonttien historiasta.³¹ Tutkimuksissa korostui kuitenkin asukaskunta ja yläluokkaisten tontinomistajien henkilöhistoria, eikä alueen rakennushistoriaa ei ehditty tutkimaan ajan puutteen vuoksi.³² Lisäksi alkuperäislähteisiin perustuva tutkimus keskittyi pääosin isovihan jälkeiseen aikaan.

Rettigin tontin Turun paloa edeltävät rakennushistorialliset lähteet ovat verraten kattavia kaupungin reunaosiin nähden. Esi-merkiksi Rettigin tontin paikalla olleista kymmenestä tontista kahdeksan oli palovaakuutettu kun Luostarinmäen yli 40 tontista yhdellekään ei otettu vakuutusta ennen suurpaloa. Lähteiden ajallinen jakauma noudattaa silti kaupungin historian yleiskuvaa, jossa rakennettua ympäristöä koskevat systemaattiset lähdeaineistot alkavat 1700-luvun alkupuolelta ja 1600-luvun osalta jää tyytyminen satunnaisiin mainintoihin. Asutushistorian systemaattiset lähdeaineistot ulottuvat Rettigin tontin alueella 1600-luvun alkupuolelle. Tällä alueella 1500-luku ja sitä edeltävä aika ovatkin muihin kaupunginosiin nähden heikommin edustettuina. Luostarikorttelin vanhimmissa osissa tonteista ei kannettu tonttiäyriä ja keskiajalla tonttien on

Kartta 3. Palovakuutuksiin perustuva rakennuskannan rekonstruktio. Tonttien 17, 26 ja 27 rakennuksia ei ole onnistunut sijoittaa varmuudella. Nykytilanne harmain katkoviinoin.

- 1 = pyöreä kaakeliuuni (rund kaakelugn)
- 2 = pilarikaakeliuuni (colon kaakelugn)
- 3 = kaakeliuuni (kakelugn)
- 4 = vihreä kaakeliuuni (grön kaakelugn)
- 5 = tiilikaakeliuuni (tegel kake-lugn)
- 6 = lasitettu kaakeliuuni (glaserad kakelugn)
- 7 = posliininkaakeliuuni (porcelaine kakelugn)
- 8 = leivinuuni (bakugn)
- 9 = hella tai liesi (spis, kökspis)
- 10 = liesi ja uuni eli perinteinen keittiön takka (spisel med ugn)

Kartta 4. Palovakuutuksissa mainitut kaakeliuunit oletettuine sijainteineen. Nykytilanne harmain katkoviinoin. Suluissa kaakeliuunien määrä vuoden 1712 veroluettelon mukaan (osan tonteista omisti mm. aateli tai akatemian virkamiehistö, joita ei verotettu)

oletettu kuuluneen suurelta osin porvaristolle, eikä niistä siksi ole säilynyt keskiaikaisia tai uuden ajan alun lähteitä.³³

Syyskuussa 1827 Turun palossa tuhoutunut kaupunkiympäristö on rekonstruoitavissa varsin yksityiskohtaisesti. Alueen tonttien vakuutukset ovat vuosilta 1801–1826 ja ne käsittävät yli 30 puurakennuksen ja kahdeksan kivirakennuksen kuvaukset. Valtaosa rakennuksista on kuvausten perusteella voitu sijoittaa kartalle täydellä varmuudella. Katujen varsia hallitsivat kivitalot, mutta tonttien sisäosissa oli vielä 1800-luvun alussa eläinsuojia ja liitereitä, jotka kertoivat vauraankin kaupunkiväestön kytköksistä luontaistalouteen. (kartta 3)

Palovakuutusten perusteella voidaan tutkia tarkkaan myös erilaisia rakennusosia. Kartta n:o 4 osoittaa erilaiset kaakeliuunit sijainteineen. Valtaosa tulisijoista oli kaakeli-

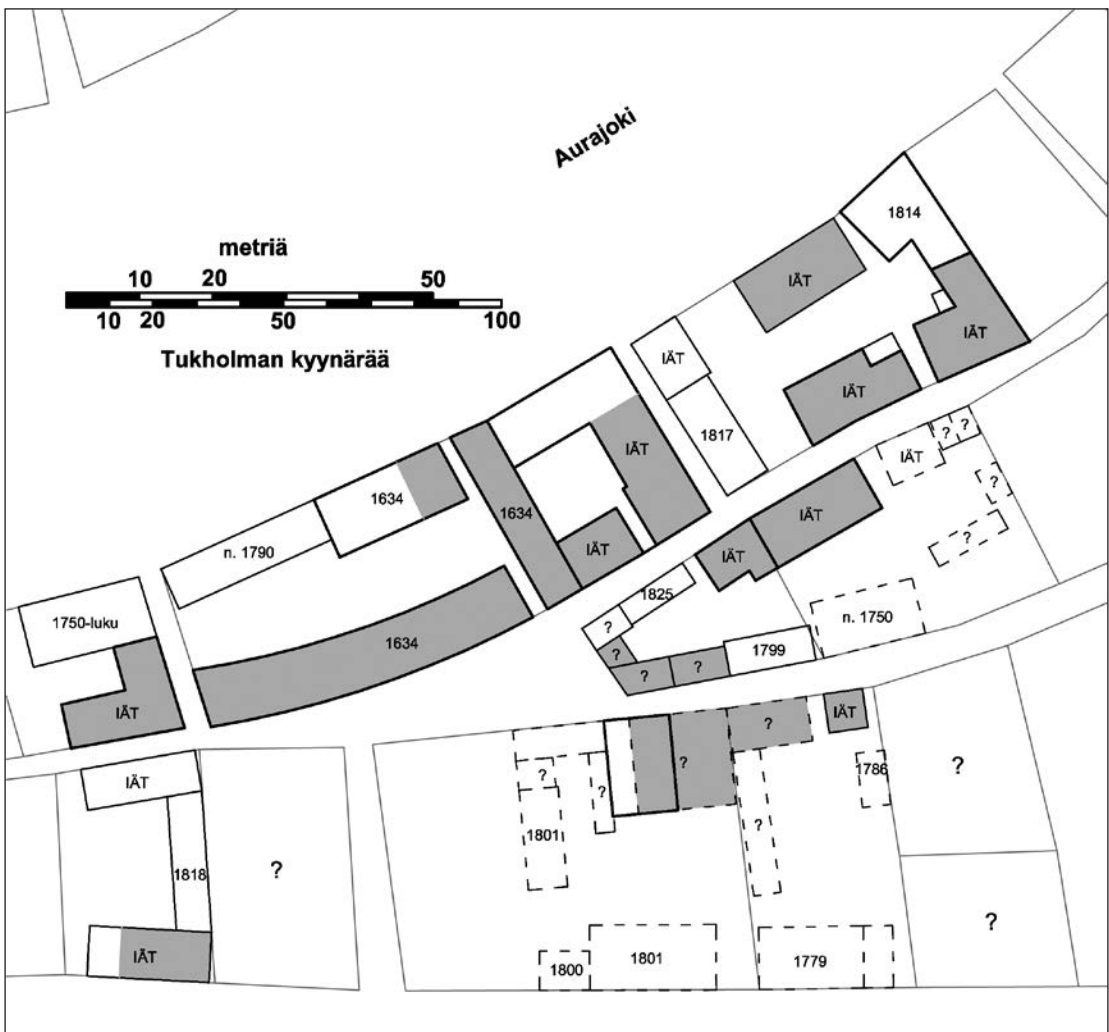
kakluuneja samaan aikaan kun köyhän Luostarinmäen esikaupungin uusiin rakennuksiin tehtiin lähes yksinomaan tiilikaakeliuuneja. Samoin keittiöiden varustus käsitti Åkantenissa jo lähes poikkeuksetta hellan (*kökspis*, *spis*) kun kaupungin laitaosissa oli vallitsevana leivinuuni etuosassaan liesi (*spisel med ugn*). Luostarinmäellä tavattavaa perinteistä tyyppiä oleva uuni rakennettiin kuitenkin tontin 18 paritupaan vielä 1800-luvun taitteessa. Vuoden 1728 palo muodostaa takarajan, jota edeltävään aikaan kivitalojenkaan uunit tuskin ajoittuvat. Vertailun vuoksi on tonteille kuitenkin merkitty niiden tulisijojen määrä vuoden 1712 ylellisyysveroluettelon mukaisesti. (kartta 4)

Palovakuutuksissa mainitaan lähes aina myös rakennusten ikä tai rakennusvuosi. Niiden perusteella ja vertaamalla venäläisten pikkuvihan aikana laatimaan kaupun-

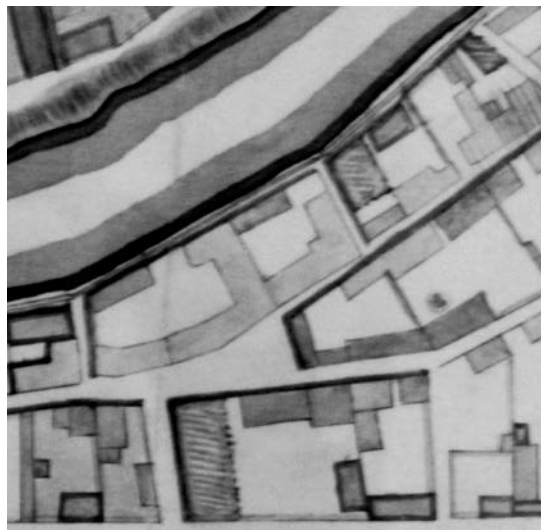
kikarttaan, on mahdollista saada käsitys rakennuskannassa tapahtuneista muutoksista 1700-luvun lopun nousukauden aikana. Koska Luostarikorttelissa ei sattunut laajoja tulipaloja lähes sataan vuoteen kevään 1728 jälkeen, on nähtävillä kaupunkirakenteen luontainen korvaava rakennustoiminta. Ainoastaan kolmesta kahdeksaan vuonna 1742 tai 1743 laaditussa kartassa näkyvistä puurakennuksista oli jäljellä kesällä 1827. Vuosina 1743–1818 oli tonteille rakennettu vähintään

25 uutta puurakennusta. Sen sijaan kaikki kivitalot olivat joitakin laajennuksia lukuun ottamatta entisellään ja vastaavana aikana oli tonteille rakennettu ainoastaan yksi uusi kivitalo. (kartat 5 ja 6)

Käyttäen apuna venäläistä karttaa ja kaupakirjoja, voidaan joidenkin yksittäisten rakennusten vaiheita seurata 1720-luvulle. Palatsin paikalla sijainneita tontteja ei ole isovihan aikana laaditussa luettelossa (1713–1719), koska ne olivat autioina eli miehittäjän

Kartta 5. Palovakuutuksissa mainitut rakennusvuodet tai rakennusten ikä 1800-luvun alkupuolella. IÄT = "uppfört i äldre tider", kauan sitten rakennettu. Harmaalla rakennukset, jotka oletettavasti näkyvät jo venäläisessä kartassa (1742-43). Katkoviivoilla osoitettuja rakennuksia ei ole onnistunut täydellä varmuudella sijoittaa tonteille.

Kartta 6. Rettigin tontin alue venäläisessä kartassa (1742-43). Lähde: Museoviraton rak. historian osaston arkisto.

hallussa. Isovihan aikaisesta kivitalojen purkamisesta on tälläkin alueella ainakin kaksi esimerkkiä. Jälleenrakennukseen kelpaamattomia kivitaloja mainitaan 1720-luvun kaupakirjoissa ainakin tonteilla n:o 15 ja 18 eikä kyseisiä rakennuksia näy enää ns. venäläisessä kartassa. Palovakuutusten, venäläisen kartan ja vuoden 1712 ylellisyysveroluettelon (jossa mainitaan tulisisijojen määrä) vertailu antaa myös mahdollisuuksia arvioida, missä määrin rakennuskannan volyymi muuttui isovihan aikana.

1600-luvun osalta tonttien rakennettua ympäristöä koskevat tiedot ovat satunnaisia mainintoja ja niitä on harvoin mahdollista liittää juuri tiettyyn kiinteään muinaisjäännöksen. Aboa Vetuksen ns. suuri kivitalo muodostaa kuitenkin poikkeuksen, koska tontin vaiheet 1640- ja 50-luvuilla löytyvät raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Tonttien omistajia ja asukkaita on useimmiten seurata 1630-luvulle asti, mutta reguloinnin aiheuttamat tontinrajojen muutokset vaikeuttavat 1600-luvun alkupuoliskon tilanteen rekonstruointia.

Vanhin kirjallinen maininta, joka voidaan varmuudella liittää tällä alueella sijainneisiin tontteihin, on edesmenneen **Hans Platzin** tontin (myöhemmin n:o 19) lainhuudatus vuodelta 1625.³⁴ Vuosisadan alkupuoliskolla mainitaan valtaosa muistakin tonteista, joskin niiden rakennuksista puhutaan harvakseltaan. Käsittelen seuraavaksi keräämästäni aineistosta esiin nousevia keskeisiä kysymyksiä tontti kerrallaan.

"FESTING" ELI VANHA TUPAKKATEHDAS (LUOSTARIKORTTELI 20)

Luostarikorttelin tontista n:o 20 on tutkittu vuosina 1952–1953 viemärikaivantotyön yhteydessä³⁵ sen Itäisen Rantakadun alla olevia osia sekä vuosina 1992–1994 Luostarin Jokikadun pohjoispuolisia kellareita³⁶, jotka muodostavat nykyään valtaosan Rettigin palatsin puutarhan alapuolisista raunioista. Tontin nimi on peräisin sen 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun omistajista, **Bertil** ja **Elin Festingistä**.³⁷ Jo Festingien aikaan tontilla oli suuri kaareva kivitalo, jossa toimi Festingien jälkeen, Turun rauhasta Turun paloon, Suomen vanhin tupakkatehdas.

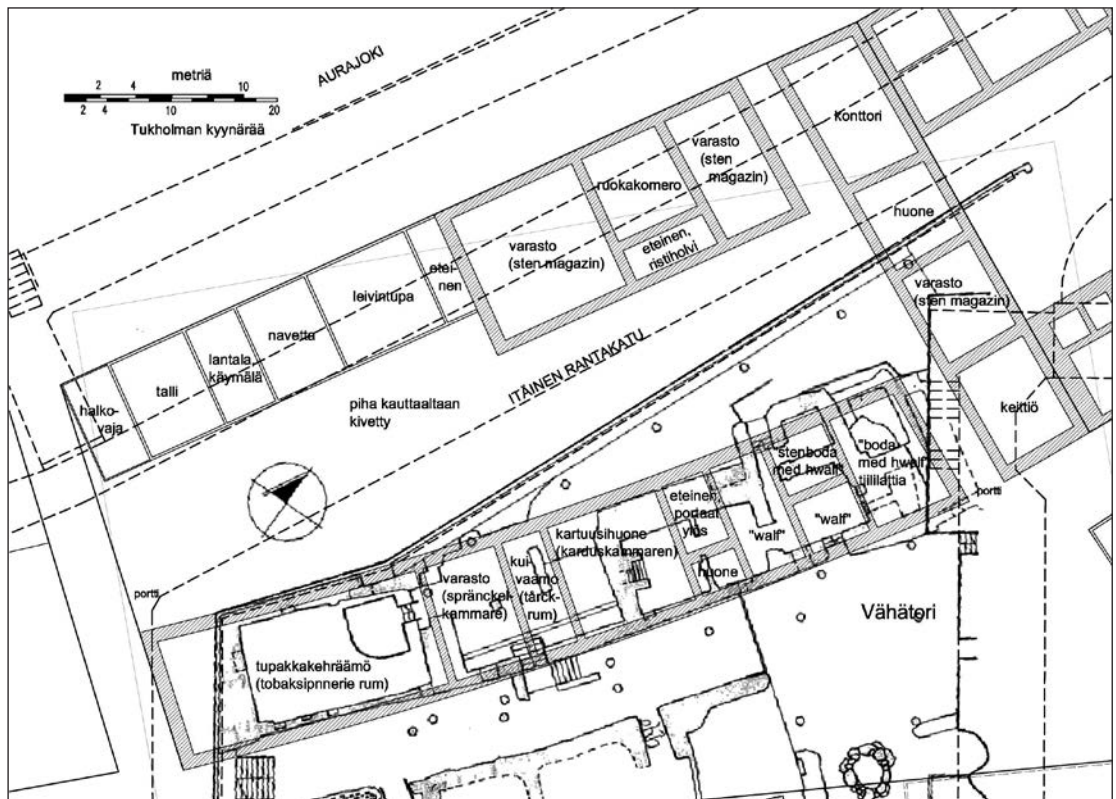
Tupakkatehtaasta on olemassa palovakuutus (1805)³⁸ sekä poikkeuksellisesti myös rakennuslupapiirustus (1826)³⁹, sillä sitä korotettiin juuri ennen Turun paloa valmistuneessa uudistuksessa. Lähteitä yhdistelemällä on mahdollista saada selville museon Luostarin Jokikadun pohjoispuolisten kellareiden yläpuolella sijainneet huonetilat. Vakuutuksen lopussa on poikkeuksellisesti maininta myös kellaritiloista. Tupakkakehräämön ja kartuusihuoneen alapuolella sijaitsi kaksi holvattua puristinhuonetta. Molemmissa oli kaakeliuuni, joista oli seinänsisäiset rautaputket pihalle. Puristinhuoneet sijaitsivat nykyisen Pyhän Annan kappelin ja sen viereisen betonilattiaisen kellarin paikalla. Selviä jäl-

kiä tupakkatehtaan ajasta ei raunioissa enää ole näkyvissä, sillä ne hävisivät Turun palon jälkeisissä uudistuksissa ja oletettavasti osin poistettiin 1990-luvun alun kaivauksissa. (Kartta 7)

Tupakkatehtaan vakuutuksen ehkä mielenkiintoisin osa on maininta kivitalon rakennusvuodesta. Vakuutusanomuksen laatijan **Christian Trappin** mukaan kivitalo olisi rakennettu vuonna 1643. Vuosiluku on erityisen kiinnostava, sillä juuri koskaan vakuutuksissa ei ole 1700-luvun puoliväliä vanhempia rakennusvuosia, vaan ylimalkainen ilmaus "*i äldre tider uppfört*". Myös monet alle 50-vuotiaat rakennukset määriteltiin "vanhempina aikoina rakennetuiksi", rakennusvuosia ilmoitettaessa tuskin siis turvauduttiin epävarmaan muistitietoon. On mahdollista, että Christian Trappilla olisi ollut käytössään ra-

kennuksen piirustus tai muu rakennusvuoden sisältävä asiakirja. Vuosiluku voisi olla peräisin myös kiinteästä, palamattomasta rakennusosasta, kuten kaiverruksesta tai rautaprofiloinnista. Rakennusvuosi ei siten välttämättä viittaa koko kolmisiipiseen kivitaloon, joka kuitenkin käsitti vähintään tontin koko Vähätörin puoleisen sivun jo ennen isovihaa.⁴⁰

Olisiko rakennusaika osoitettavissa oikeaksi jotain toista tietä? Turun kaupunkimitauksissa ja regulointisuunnitelmista vuosilta 1634, 1639, 1651 ja 1652 saattaa löytyä tukea mainitulle rakennusvuodelle. Vuoden 1639 kartta on edellisen kopio, mutta 1650-luvun alun karttoja varten suoritettiin uusia mitauksia, mikä käy ilmi mm. karttojen erilaisista mittavääristymistä sekä reuna-alueiden uusista kortteleista. Vuosien 1634 ja 1639 kartoissa näkyy yhä tontin n:o 20 kohdalla

Kartta 7. Tupakkatehtaan palovakuutuksesta (1805) ilmenevän huonejaon suhde Aboa Vetuksen kellareihin. Pohjakartta Aboa Vetus & Ars Nova.

Luostarin jokikadulta rantaan vienyt kuja, mutta myöhempiin karttoihin ei kujaa enää merkitty. Kujan päälle rakennetun kivitalon mainittu rakennusajankohta sopisi siis hyvin 1640-luvulle. Tähän vaiheeseen voisi hyvin ajoittua myös kallistuneiden keskiaikaisten rakennusten purkaminen kellarien yläpinnan tasalle sekä kallistuneiden perustusten päälle muuratut suorat tiilikerrat.⁴¹ (kartat 8 ja 9)

Tontin omistajista tai asukkaista ei alueen muista tonteista poiketen ole löytynyt varmoja tietoja 1600-luvun alkupuolen lähteistä. Viereisen tontin osti vuonna 1639 alkuaan lyypeckkiläinen **Jochim Schultz** (1605–1662) ja vuonna 1647 manttaaliluetteloihin ilmestyy hänen veljensä **Jost Schultz** (1615–1677).⁴² Manttaaliluetteloissa Schultzit kulkevat poikkeuksetta peräkkäin ja heidän taloutensa olivat verrattain suuria – yhteensä 8–15 henkirahaa maksanutta jäsentä vuosina 1643–1656 – millä perusteella heidän voisi olettaa omistaneen jo tässä vaiheessa molemmat tontit (19 ja 20).⁴³ Oletusta tukee myös se, että heitä ennen ja jälkeen mainitaan suurella varmuudella henkilöitä, jotka voidaan sijoittaa viereisten tonttien, n:o 36 ja 15 alueelle.

Kaarevan kivitalon rakennuttajaksi voisiakin arvailla Schultzin veljeksiä. Viimeistään 1600-luvun lopulla tontti oli Bertil Festingin, Jochim Schultzin vävyn hallussa. 1600-luvun Turun näkökulmasta poikkeuksellisen rakennuksen esikuvat voisivat ehkä olla Itämeren etelärannikolta, Schultzien kotiseudulta. (kuva 10)

"SCHULTZ" ELI BAERIN KIVITALO (LUOSTARIKORTTELI 19)

Luostarikorttelin tontti n:o 19 kaivettiin valtaosaltaan Juhani Rinteen toimesta vuonna 1928 ja nykyään tontin kellarit ovat nähtävissä museokaupan lattian lasi-ikkunoista.⁴⁴

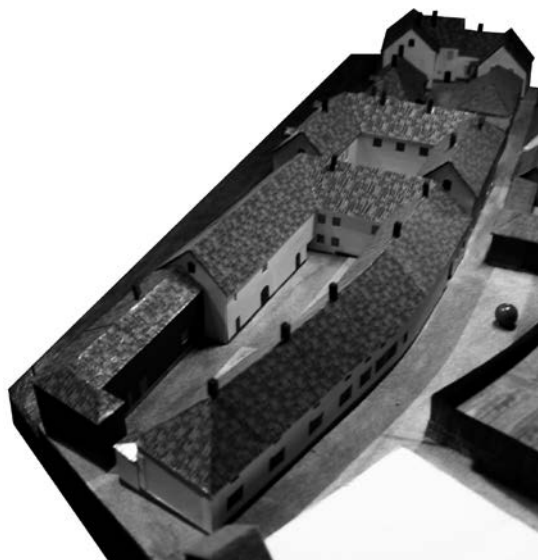

Kartta 8. Ote Olof Gangiuksen Turun kartasta (1634) ja siinä näkyvä Aurajoen rantaan vievä kuja nuolella osoitettuna. Lähde: Maanmittaushallituksen arkisto.

Kartta 9. Sama alue Hans Hanssonin kaupunkisuunnitelmassa (1651), johon kujaa ei enää merkitty. Lähde: Kostet 2009

Nimensä tontti on saanut jo mainitun Jochim Schultzin tai hänen poikansa **Baltzar Schultzin**, Turun 1700-luvun vaihteen valtaporvarin ja pormestarin mukaan. Tontti päätyi isovihan jälkeen piispa **Herman Wittelle**, jolta sen osti pikkuvihan jälkeen **Anders Baer**⁴⁵,

Kuva 10. Festingien (ja kenties sitä ennen Schultzien) kivitalo tupakkatehtaana 1800-luvun alkupuolen asussaan. Rakennushistoriallinen pienoismalli, Aboa Vetus & Ars Nova (Panu Savolainen). Valokuva: Panu Savolainen.

laivanvarustaja, Turun varhaisen teollisuuden merkkihenkilö ja valtiopäivämies.

1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alussa tällä tontilla sijainnut kolmikerroksinen kivitalo tunnettiin, Baerien jälkeenkin, nimellä Baerska huset. Kivitalo käsitti 37 huonetta ollen yksi paloa edeltävän Turun suurimmista. Palovakuutuksen⁴⁶ kuvauksen ja vuoden 1800 tienoilla laaditun maisemakuvan⁴⁷ perusteella on rakennuksen pohjakaava voitu suurimmalta osin ennallistaa. (Kartta 11)

Juhani Rinteen kaivauskarttojen ja valokuvien tietoja on mahdollista yhdistellä myös palovakuutukseen. Keväällä 1928 osittain esiin kaivettu ensimmäisen kerroksen huonetila kivilattioineen vastaa palovakuutuksen kuvausta kauppahuoneen konttorin mitoista ja lattiamateriaalista. (kuva 12)

Baerin talo ei ollut pelkkä vauraan perheen asuinpalatsi, vaan ennemminkin esiteollisen ajan monitoimirakennus, jossa oli yhtä aikaa Baerin kauppahuoneen konttori, per-

heen asuintilat, varastohuoneet, palvelusväen tiloja sekä erikseen vuokrattavia huoneita. Baerin talosta on 1800-luvun alun sanomalehdissä lukuisia vuokraus- ja myynti-ilmoituksia: vuosina 1816 ja 1817 vuokralle tai myytäväksi tarjottiin koko kivitaloa, syyskuussa 1823 rakennuksen kolmatta kerrosta, ulkorakennuksia ja kahta kellaria sekä vielä kahta kuukautta myöhemmin jälleen koko kivitaloa. Vuonna 1816 talossa mainitaan seitsemän ja vuonna 1823 viisi kellaria.⁴⁸ Rakennusta oli laajennettu ainakin 1700-luvun jälkipuoliskolla, jolloin siihen rakennettiin Aurajoen puoleinen siipi. Aiemmista laajennuksista ei kirjallisissa lähteissä ole säilynyt tietoja. Tonttia ei ole merkitty vuosien 1713–1719 luetteloon, joten se oli isovihan aikana venäläisten hallussa välttämättä kuitenkin laajamittaisen purkamisen ja rappion.⁴⁹

"SÅGER" JA "GRASS" (LUOSTARIKORTTELI 17 JA 18)

Museon aulassa on esillä kaksi vuonna 1992 tutkittua kellaria, jotka ovat kuuluneet Luostarikorttelin tonteilla 17 ja 18 sijainneisiin kivitaloihin. Tontit saivat nimensä niiden 1600-luvun omistajien mukaan. **Johan Såger** (k. 1632) on yksi varhaisimmista tämän alueen tunnetuista asukkaista. **Gustaf Grass** (1624–1696) oli Turun hovioikeuden varapresidentti.⁵⁰

Sågerin tontin kivitalosta on esillä läntisinsä kolmesta kellarista. Kivitalosta saadaan hyvä käsitys vuoden 1803 palovakuutuksesta.⁵¹ Se oli muodoltaan paritupa: eteisen, kamarin, salin ja lämmittämättömän varaston (*sten magazin*) kokonaisuus. Varastohuone sijaitsi esillä olevan kellarin yläpuolella ja se on seinäliitosten perusteella muuta rakennusta nuorempi, aikaisemman kujan päälle rakennettu.⁵² Viimeistään 1600-luvun alkupuolella rakennettu kivitalon vanhin osa oli siten

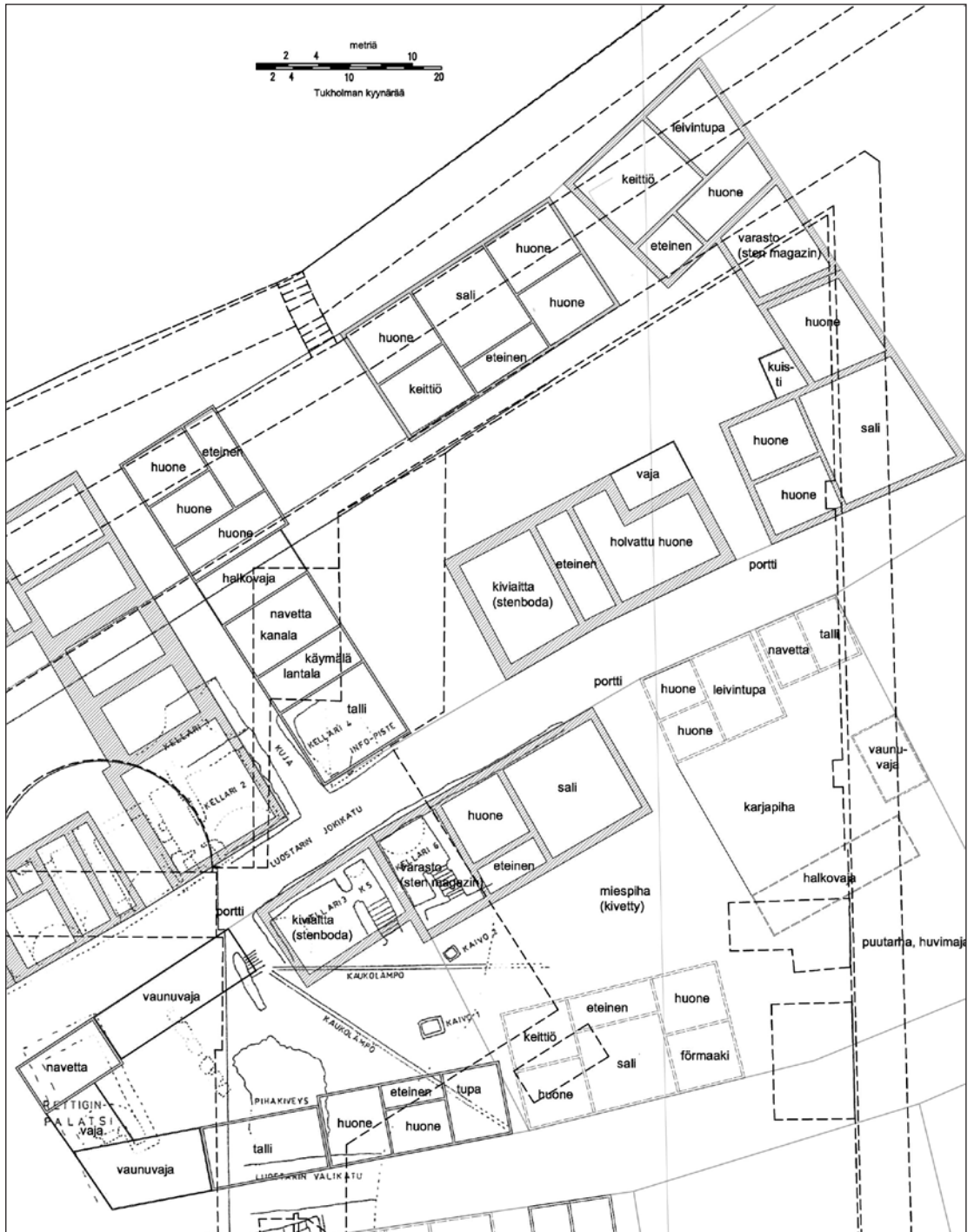
Kuva 12. Juhani Rinteen kaivauksen aikainen valokuva, jossa näkyy Baerin kauppahuoneen konttorin kivilattia. Valokuva kohti koillista. Museovirasto.

yksinäistupa, tyypillinen 1700-lukua edeltävä turkulainen pohjakaava. Yksinäistuvan alapuolinen osa rakennusta on yhä kaivamatta museokahvilan terassin alla. Varastohuoneessa ei mainita ikkunoita tai tulisijaa, joten se saattoi olla kylmää varastotilaa jo alkuaan. Kivitalo mainitaan rapistuneena vuonna 1800,⁵³ mutta se oli luultavasti käytössä Turun paloon asti, sillä rakennuksen huoneet luotettiin vuoden 1824 vuokrausilmoituksessa. (kartta 13)

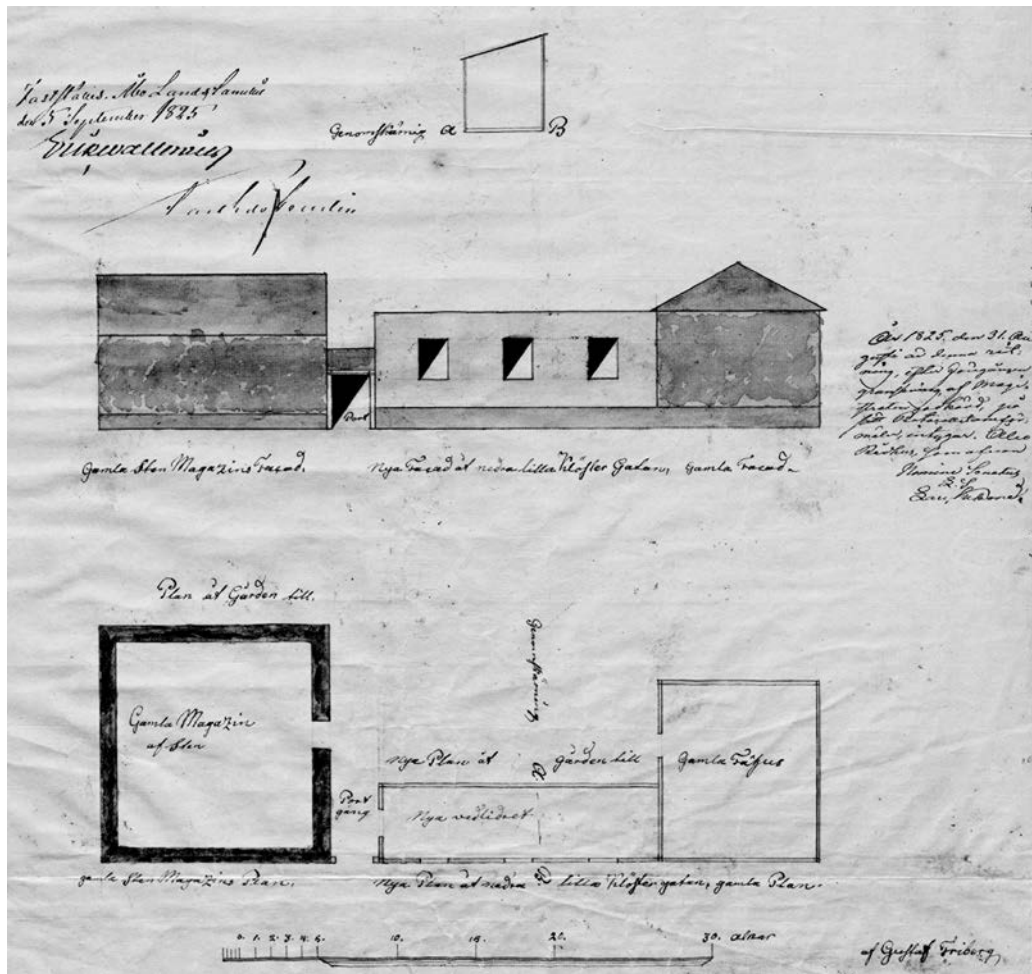
Palatsia lähempänä oleva kellari on kuullut Grassin tontille. Kellarin yläpuolinen rakennus näkyy vuonna 1825 laaditussa rakennuslupapiirustuksessa⁵⁴ (kuva 14) ja lisäksi siitä on kuvaus tonttien 18 ja 19 palovakuutuksessa⁵⁵ vuodelta 1805. Rakennus oli käyttötarkoitukseltaan kiviaitta (*stenboda*) ja sen ulkomitat olivat 8,9 x 5,9 metriä ja korkeus 3,5 metriä. Vakuutuksessa mainitaan myös kellarinporstua, ensimmäisen kerroksen tiililattia, holvaus sekä rautaovi, mutta ei ikkunoita tai aukkoja. Aitta oli näin ollen

palonkestävä myös kellarin yläpuolisilta osiltaan. Dendrokronologinen ajoitus osoittaa rakennusajankohdaksi 1400-luvun loppupuolen, joten kivitalolla oli 1800-luvun alussa ainakin vanhimmilta osiltaan ikää neljäntäsataa vuotta. Talo oli ainakin isovihan jälkeisenä aikana käytössä yksinomaan kiviaittana (ks. seur. kappale). (kartta 13, kuva 15)

Grassin tontilla on sijainnut myös toinen kivitalo, jonka kellarin kaivoi esiin Juhani Rinne keväällä 1928. Kivitalon paikalla on jo pikkuvihan aikaisessa kartassa puurakennuksia, ja vuoden 1805 palovakuutuksessa samalla kohtaa mainitaan vaunuvaja ja navetta. Vuoden 1723 kauppakirjassa on maininta perustusta myöten raunioina olevista kivrakennuksista. Viisi vuotta myöhemmin mainitaan kunnostettu kiviaitta, sama rakennus, jonka jäännökset käsittävät museon aulan länsipuolisen kellarin.⁵⁶ Tontin suuremman kivitalon kohtaloksi koitui siis isovihan aikainen hävitys ja ehkä lopullisesti vuoden 1728 tulipalo.

Kartta 13. Tonttien 14-15 ja 17-18 rakennukset palovakuutuksen mukaan suhteutettuna vuosien 1992-93 kaivauskarttaan (Satu Mikkonen-Hirvonen). Rakennukset, joiden sijaintia ei ole voitu ratkaista ristiriidattomasti on merkitty kuvaan katkoviivoin.

Kuva 14. Tontin n:o 18 halkoliiterin (keskellä) rakennuspiirustus vuodelta 1825. Vasemmalla näkyy sama kiviaita, jonka jäännökset käsittävät museon aulan oikeanpuoleisen kellarin. TMA, Maistraatin rakennuspiirustukset 1824-27 n:o 63.

"KÄLLAREN" JA "FORSTEEN" (LUOSTARIKORTTELI 14 JA 15)

Palatsin itäpuolen puutarhassa, nykyisen Linneateatterin paikalla on kaksi valtaosaltaan kaivamatonta tonttia. Tontit saivat nimensä niiden 1600-luvun ja 1700-luvun alun omistajien **Samuel Forsteenin** ja **Anders Merthenin** mukaan. Merthenillä oli pitkään vuokralla kaupungin kellarioikeudet (kaupungin veroton anniskelumonopoli), mistä syystä Merthenin tonttia alettiin kutsua nimellä "Källaren".⁵⁷ 1700-luvulla tontit yhdistettiin

ja niiden välillä kulkenut kuja umpeutui.

Tonttien 14 ja 15 palovakuutushakemus⁵⁸ on päivätty joulukuussa 1826 ja se astui voimaan seuraavan vuoden alussa, vain puoli vuotta ennen Turun paloa. Tontin rakennusten sijoittelussa on ollut apuna myös **C. P. Hällströmin** tussilaveeraus "Aurajoen itärantaa", missä näkyy tontin joenpuoleinen julkisivu. (kartta 12)

Tontilla oli poikkeuksellisesti kolme kivitaloa. Kaksi Luostarin Jokikadun puoleista kivitaloa olivat tontin vanhimmat rakennukset, mainintanaan "uppförd i äldre tider". Molempien alla oli kellareita. Tontin koillis-

kulmassa sijainnut kivitalo oli asuinrakennus ja keskellä Jokikadun vastaista tontinrajaa oli lämmittämätön varistorakennus, pohjakaa-valtaan paritupa. Parituvan molemmissa huoneissa oli tiililattia pieni kaltereilla ja rautaluukulla varustettu aukko kadulle. Rakennus näkyy vielä vuoden 1831 asemapiirroksessa⁵⁹, joten se luultavasti kunnostettiin ja oli käytössä joitakin vuosia Turun palon jälkeenkin.

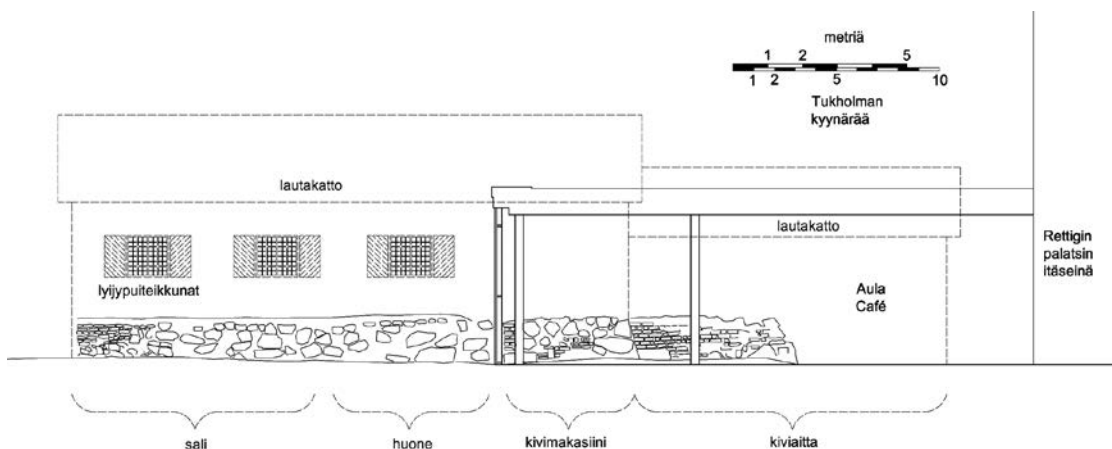
Jokirannan kivitalo, jossa ei ollut kellareita, mainitaan rakennetun 1814 ja sen piirustukset esiteltiin maistraatille samaisena vuonna. Kahden jokivarren puutalon rakennusvuosia ei mainita, mutta toisen rakennusaika lankeaa vuoden 1728 kaupunkipalon ja venäläisen kartan (1742–1743) väliseen aikaan ja toisen noin vuosiin 1743–1800. Tontin 1810-luvun lopulla rakennettu talousrakennus sijaitsi nykyisen Factory-tilan alapuolella, mistä vuoden 1992 kaivauksissa paljastui kellareita. Kellarit, joiden paikalla on puutarha vuosien 1742–1743 kartassa, ovat todennäköisesti kuuluneet samaan kivitaloon, joka mainitaan huonokuntoisena ja alttiina onnettomuudelle vuonna 1723.⁶⁰ Vuoden 1726 kauppakirjassa sanotaan tontin olevan raunioina.⁶¹ Tässäkin tapauksessa tur-

kulaisen kivitalon kohtaloksi koitui isovihan aikainen hävitys.

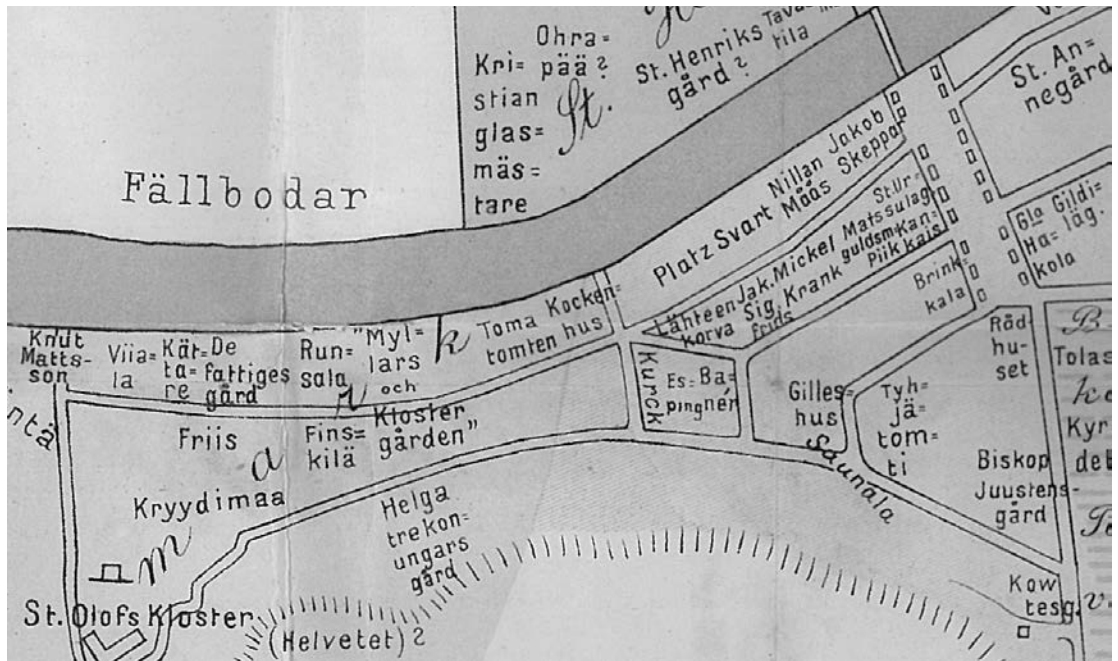
"ROSKARM, ROSSKAMP" (LUOSTARIKORTTELI 26)

Nykyisen Konsulinna-rakennuksen ja museon henkilökunnan pysäköintipaikan paikalla sijaitsi Luostarikorttelin tontti n:o 26. Tämän tontin omisti 1600-luvun loppupuolella asesori **Johan Rosskamp**, jolta se sai Turun paloon asti käytetyn nimensä.⁶² Tontin alueelta lienee peräisin vuonna 1901 seulottuja irtolöytöjä (Antti Hammarén, löydöt deponoitu Aboa Vetus & Ars Novan kokoelmiin vuonna 2011), mutta se on muutoin tutkimatta ja valtaosaltaan sijaitsee Konsulinna-rakennuksen alla.

Tontilla oli 1800-luvun alussa ainoastaan puutaloja, joskin yksi rakennuksen alapuolinen kivikellari mainitaan palovakuutuksessa. Vakuutuksesta on poikkeuksellisesti säilynyt vain virkailijan tekemä tosite, jossa ei mainita esimerkiksi huonetilojen mittoja, joten mahdollisuuksia ei ole edellisten tonttien kaltaisiin yksityiskohtaisiin rekonstruktioihin.⁶³

Kuva 15. Museon aulan raunioiden projektio entiseltä Luostarin Jokikadulta kohti kaakkoa. Harmaalla rakennusten julkisivut palovakuutusten (1801) tietojen perusteella.

Kuva 16. Luostarikorttelin tontinomistajat 1500- ja 1600-lukujen taitteessa Johan Wilhelm Ruuthin tutkimusten mukaan. Lähde: Ruuth 1909, taiteltava liitekartta niteen lopussa.

"SVEDER" (LUOSTARIKORTTELI 27)

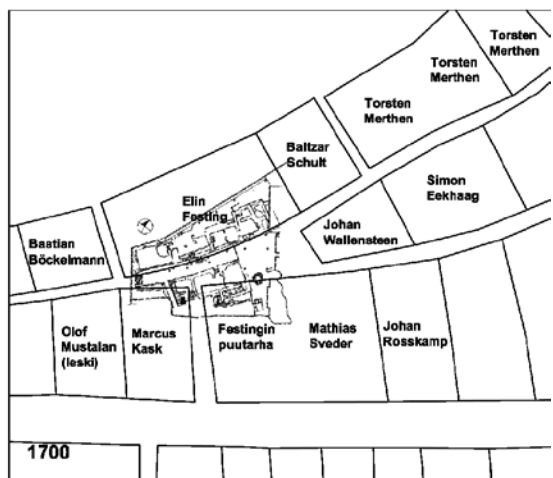
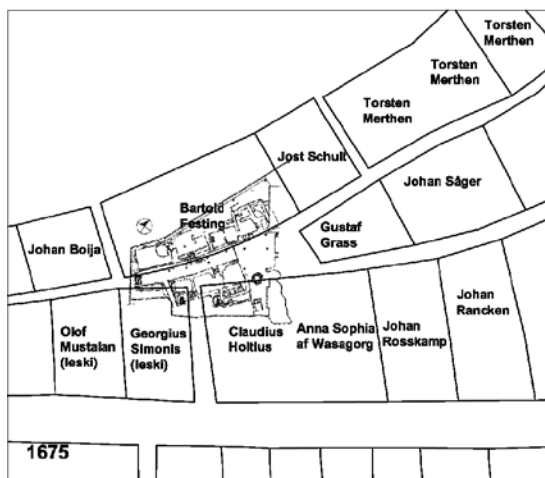
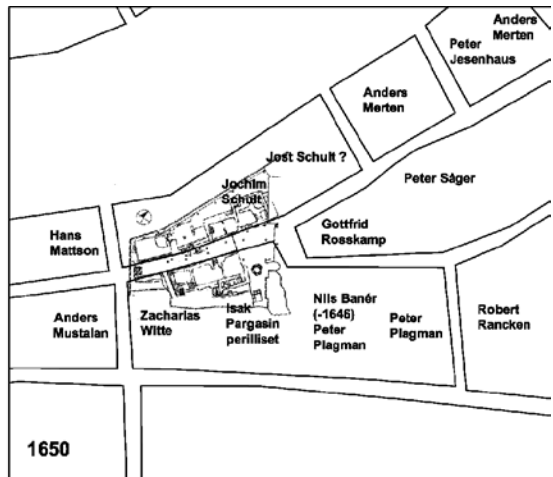
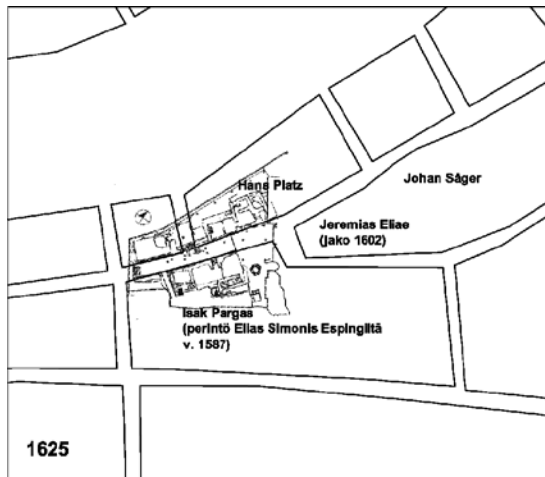
Vuonna 1994 Rettigin tontin kaivaukset sisusivat suurta tonttia, jonka asutushistoria on poikkeuksellisen akateeminen. Nimensä Sveder se sai teologian professori **Mathias Svederukselta** ja myöhemmin tontti kuului mm. lääketieteen professori **Johan Lechelle** ja teologian professori **Jacob Bonsdorffille**.⁶⁴

Tontin palovakuutus⁶⁵ on vuodelta 1801, jolloin rakennuskanta koostui puutaloista Luostarin välikadun varrella sijainnutta kivimakasiinia lukuun ottamatta. Tontin rakennukset ovat jo venäläisessä kartassa yksinomaan puutaloja. Vuoden 1739 kaupakirjassa mainitaan tontilla oleva vanha kivitalo⁶⁶, joka tarkoittanee kuitenkin tontin kivimakasiinia, kenties aiemmin puretun kivitalon pohjakerrosta. Todennäköisesti kysymyksessä on sama kivimakasiini, joka mainitaan sekä palovakuutuksessa että sanomalehden vuokrausilmoituksessa vuonna 1824.⁶⁷ Jälkimmäisestä käy ilmi, että maka-

siinin tilavuus oli 1000 tynnyriä (noin 160 m³) ja siihen oli sisäänkäynti välikadulta.

Kyseinen makasiini on todennäköisesti sama, joka kunnostettiin ja korotettiin Turun palon jälkeen ja purettiin vasta vuonna 1928.⁶⁸ Museon aulassa hissin vieressä esillä olevat kellarien rauniot (92:7–8) kuuluvat suureen, pohjamuodoltaan neliömäiseen puutaloon, joka sijaitsi vakuutuksen ilmaisun mukaan kivimakasiinin yläpuolella ("*dess förinnan är sten magazin*"). Tässä neliömäisessä rakennuksessa asui vuonna 1826 vuokralla Turkuun opiskelemaan palannut ylioppilas **J. L. Runeberg**.⁶⁹

Aboa Vetuksen kaivo mainitaan palovakuutuksessa ja se sijaitsi puoliksi tontilla, puoliksi Vähätorin puolella. Kaivo oli tuolloin vastikään varustettu uudella kaivuhuoneella, lautakatolla ja luukuilla. Kaivon historia ulottuu aina Turun palon jälkeiseen aikaan. Vuoden 1875 palovakuutuskartassa on samalle kohtaa vanhan aukiomuurin paikalle merkitty toinen Auran kylpylaitoksen

Kartat 17–20. Alueen tontinomistajat 1600-luvulla. Tiedot on koottu yhdistelemällä manttaaliluetteloiden toistuvia jaksoja raastuvanoikeuden pöytäkirjojen tonttikauppatietoihin. Kartalle on asemoitu Aboa Vetuksen rau-niokartta.

kahdesta kaivosta.⁷⁰ Kaivo oli luultavasti käytössä tai ainakin avoimena vuoteen 1928 saakka, jolloin paikalle rakennettiin Rettigin palatsin puutarha.

ABOA VETUKSEN SUURI KIVITALO

Tontti koki suuria muutoksia 1600-luvun puolivälin reguloinnissa, jolloin sen pohjois-osaan rakennettiin kivetty aukio, Vähätori. Reguloinnin jälkeisistä omistajista tunne-taan ensimmäisenä asessori Jochim Schultz (1636-1702), jolta porvari Bertil Festing

osti "Johan Rosskampin tontin ja oman puu-tarhansa välissä sijainneen tontin" vuonna 1690.⁷¹ Mainittu puutarha säilyi Turun pa-loon saakka ja se näkyy myös ns. venäläises-sä kartassa.

Puutarhaan ja Vähätoriin liittyy niiden alta vuoden 1994 kaivauksissa paljastunut poik-keuksellisen suuren kivitalon kellarikerros. Kivitalon perustushirrestä saatu dendrokro-nologinen ajoitus osoitti rakennusajankohdan aivan 1400-luvun alkuun.⁷² Rakennus oli pu-rettu aukion ja puutarhan tieltä 1600-luvun puolivälissä tai jälkipuoliskolla. Kivitalon vaiheita on tuloksetta selvitetty keskiajan

lähteistä, mutta rakennuksen loppuvaiheita ei ole tutkittu. Museon perustamisen yhteydessä tehty historian tutkimus keskittyi ennen kaikkea isovihan jälkeiseen aikaan, jolloin kivitalo oli jo maan peitossa.

Johtolangan kivitalon keskiajan jälkeiseen historiaan tarjoaa poikkeuksellisesti painettu kirjallisuus. J. W. Ruuthin Turun kaupungin historian liitekartassa on tällä kohtaa jopa teksti "Esping" ja lähdeviitteistä selviää perustelu. Vuoden 1646 raastuvanoikeuden pöytäkirjassa on tieto **Nils Banérin** tontin myynnistä **Petter Plagmanille**. Tontin mitat ovat 34 x 59 x 37 x 59 kyynärää ja se sijaitsi sekä Luostarin välikadulla että yläkadulla Plagmanin vanhan tontin ja edesmenneen **Isak Pargasin** tonttien välissä. Isak Pargasin tontin taas sanotaan vuonna 1645 sijaitsevan sekä Luostarin jokikadulla että yläkadulla. Kaupungin asemakaavassa on vain yksi kohta, johon nämä tontit voi sijoittaa vierekkäin, sillä Pargasin tontin täytyy ulottua jokikadulle asti Plagmanin tontin taas sijaitessa välikadulla.⁷³ (kuva 16)

Vuoden 1645 raastuvanoikeuden pöytäkirjan mukaan tontti oli siirtynyt perinnönjaossa Paraisten kirkkoherra **Elias Espingiltä** hänen pojalleen **Isakille** vuonna 1587. Tontti jaettiin kahtia vuonna 1602, jolloin Taivassalon kirkkoherra **Jeremias Eliae (Agricola)** sai siitä osan veljeltään kauppias Isak Pargasilta vaihtamalla maa-alueeseen Paraisilla.⁷⁴ Elias Esping, tontin ensimmäinen tunnettu omistaja kuoli vuoden 1584 tienoilla.⁷⁵ Kauemmas menneisyyteen ei tontin omistushistoria ole selvitettävissä.

Mitä kivitalotontin loppuvaiheista sitten on pääteltävissä? Jeremias Eliaen omistama puolikas myytiin jo 1630-luvulla **Gottfrid Rosskampille**.⁷⁶ Loput tontista, jota kutsuttiin edesmenneen Isak Pargasin tontiksi, jäi rappiolle viimeistään Isak Pargasin kuoleman (1629 tai 1630) jälkeen. Tontin rakennus oli raastuvanoikeuden pöytäkirjojen mukaan

huonossa kunnossa ja Elias Espingin muut yhdeksän lasta jälkeläisineen halusivat sen haltuunsa.⁷⁷

Osan Pargasin tontista oli jo vuonna ostanut 1648 kultaseppä **Zacharias Witte**⁷⁸, joka asui tontilla lyhyen aikaa 1650-luvun taitteessa. Henkikirjatiedoista päätellen Witten tontti sijaitsi Pargasin tontin länsipuolella.⁷⁹ Kiintoisa yhteensattuma on, että Rettigin tontilta vuonna 1883 löydetty hopealusikka on varustettu Zacharias Witten leimalla.⁸⁰ Vuonna 1649 Isak Pargasin rapistunut tontti Luostarikadulla mainittiin rakentamattomana, vuonna 1650 autiona ja 1651 sitä vaadittiin kaupungin takavarikkoon, mikä oli normaali autiotontteja koskenut menettely 1600-luvun puolivälin Turussa. Vuonna 1653 tontti oli siirtynyt kaupungin haltuun.⁸¹

Miltei koko Luostarikortteli, myös tämä alue, tuhoutui toukokuussa 1656 tulipalossa, jonka jälkeen maaherra **Erik van der Linde** käynnisti "kaupungin suuren puolen" asemakaavauudistuksen.⁸² Tuolloin linjattiin Kuninkaankatu – nykyisen Hämeenkadun edeltäjä – sekä todennäköisesti myös Luostarikorttelin Vähätori. Viimeistään tässä vaiheessa Pargasin kivitalo purettiin ja sen kellarit jäivät täyttömaan ja aukiokiveyksen alle. Toisaalta asemakaavauudistuksia toteutettiin suurellakin puolella jo 1650-luvun taitteessa⁸³, joten Vähätori voi hyvinkin ajoittua myös vuoden 1656 paloa edeltäviin vuosiin.

Joka tapauksessa toukokuun 1656 palon sinetöi monen keskiaikaisen kivitalon kohtalon, ja pitkin 1600-lukua on mainintoja "rapistuvista kivimuureista".⁸⁴ Pargasin kivitalo, mikäli se oli olemassa vielä vuoden 1656 palon aikaan, oli 250-vuotias ja mahdollisesti rapistunut. Se oli vaurioitunut myös aiemmissa Tämän alueen kaupunkipaloissa, ainakin vuosina 1429, 1546 ja 1592.⁸⁵ Kaupungin oli oletettavasti vaivatonta toteuttaa regulointia omistamallaan tontilla, mistä syystä Aboa Vetuksen suuri kivitalo luultavasti päätyi pur-

kulistalle.

Manttaaliluetteloiden henkilöjärjestyksessä päätellen kaupungin takavarikoima tontti päättyi 1650-luvun lopulla **Claudius Hols-tiukselle** ja hänen perikunnaltaan jo mainitulle Jochim Schultz nuoremmalle 1680-luvun loppupuolella.⁸⁶ Zacharias Witten vuonna 1648 ostama tontinosa päättyi 1650-luvulla **Simon Sigfridssonille** ja edelleen hänen vävylleen **Georgius Simonikselle** vuonna 1672.⁸⁷ Molemmat esiintyvät myös henkikirjoissa samalla kohtaa, joten he myös asuivat tällä tontilla.⁸⁸ Tontin vaiheista Georgius Simoniksen jälkeen ei ole tietoja, mutta luultavasti se päättyi vielä 1670-luvun kuluessa **Bengt Joenssonille** ja vuonna 1683 **Marcus Kasken** omistukseen.⁸⁹ (kartat 17-20)

WASABORGIN KAIVO?

Tonttiin n:o 27 on liitetty myös Wasaborgin kreivit, sillä **Anna Sophia af Wasaborgin** tiedetään omistaneen tontin Luostarin Välikadulla vuosina 1651–1681.⁹⁰ Tontin sijainti on kuitenkin epävarma ja se on eri tutkimuksissa osoitettu ainakin kahteen eri paikkaan.⁹¹ Aboa Vetuksen kiinteiden muinaisjäännösten näkökulmasta Wasaborgin tontti on siinä mielessä keskeinen, että kaivauksissa löytynyt kaivo on identifioitu Wasaborgin tontin kellarikaivoksi, jonka Gustaf Grass naapureineen lupasi kunnostaa vuonna 1683.⁹²

Wasaborgin tontti saattaa olla sama, jonka Petter Plagman osti Nils Banérilta vuonna 1646. Plagmanin kuoleman (1651) jälkeen tontti päättyi ensin pantiksi ja myöhemmin Wasaborgin kreivien omistukseen, sillä Plagmanilla oli heille selvittämättömiä velkoja. Petter Plagman omisti Välikadun varrella kaksi vierekkäistä tonttia, jotka sijaitsivat likimäärin nykyisen Rettigin palatsin ja Konsulinna-rakennuksen kohdalla.⁹³ Näistä jompikumpi on myöhempi Wasaborgin

tontti. "Wasaborgin kaivo" saattaa kuitenkin yhä olla maamassojen peitossa museon pysäköintipaikan alapuolella, sillä Luostarin Välikatuun rajautuvassa rakennuksessa sijainnut kaivo mainitaan myös viereisellä tontilla (n:o 26) vuoden 1801 palovakuutuksessa. (kartat 17–20)

"KOCKENHUS" (LUOSTARIKORTTELI 36)

Monia Turun historiaa tutkineita on askaruttanut Turun vanhimpaan karttaan (1634) merkitty tontti nimeltään "Kåkenhus". Nimen tulkinta sai uusia haasteita 1990-luvun kaivausten aikana, sillä kartan osoittamalta tontilta löytyi poikkeuksellisen, ristiholvatun kellarin jäänteet. Tulkittiin, että rakennus olisi saattanut olla keskiajalla kaupungin toinen raatihuone tai muu tärkeä julkinen rakennus, sillä vuoden 1634 kartassa on vain keskeisin paikannimistö. (kartta 8)

Kåkenhus-sanan alkuperä ja merkitys on epäselvä. 1600-luvun lopulle asti tontin asukkaat kantoivat sukunimeä Kåkenhuus tai Kokenhausen.⁹⁴ Kokenhaus viittaa toisaalta balttilaiseen paikannimistöön, linnoitukseen. Toisaalta myös monissa Ruotsin kaupungeissa on ollut Kåkenhus-niminen tontti.⁹⁵ Joka tapauksessa nimen alkuperä lieenee jo 1600-luvun turkulaisille ollut jokseenkin epäselvä, sillä lähteissä mainitaan jo 1600-luvun alkupuolella "Kokenhusiksi" kutsuttu tontti Luostarikorttelissa".⁹⁶

Nimi Kåkenhus, Kockenhus, Kockelhus jne. esiintyy myös 1600- ja 1700-luvun lähteissä ja tonttikauppätietoja seuraten valkeenee, että Kåkenhus sijaitsi ainakin 1700-luvun alussa, todennäköisesti aiemminkin, eri tontilla kuin Gangiuksen kartassa (tontin n:o 20 sijaan n:o 36).⁹⁷ Todennäköisempi Kåkenhus on siten sama rakennus, jossa **Fredrika Tengström** (myöh. **Runeberg**) vietti nuoruutensa. Oliko Turussa siis kaksi Kåkenhusia

vai olisiko Gangius voinut kirjoittaa paikan nimen väärän tontin kohdalle? Jos käyttää perusteena lähteiden määrää, vaikuttaa jälkimmäinen vaihtoehto todennäköisemmältä, sillä vuoden 1634 kartta on ainoa varma lähde, jossa Kåkenhus sijaitsee myöhemmän n:o 20:n paikalla.

Mahdollisesti Gangius on kartan puhtaaksi piirtovaihteessa erehtynyt monien Aurajokeen rajautuvien kujien rajaamien tonttien kohdalla. Gangiuksen paikallistuntemus uudessa kaupungissa ei muutoinkaan ollut hienosyistä: Pyhän Hengen kirkon hän merkitsi Pyhän Andreaan kirkoksi, ilmeisesti ymmärrettyään nimen lyhenteeksi (Helgeand[ers]skyrkan). On toki myös mahdollista, että nimi Kåkenhus on 1600-luvulla siirtynyt koskemaan viereistä tonttia tai että Kåkenhus käsitti alun perin kaksi kujan toisistaan erottamaa tonttia. Gangiuksen Kåkenhusiksi merkitsemällä paikalla sijaitsi kuitenkin 1600-luvun loppupuolelta lähtien Festingin kivitalo ja nimellä Kåkenhus tarkoitettiin varmasti ainoastaan viereistä tonttia. Miksi Gangius yleensä merkitsi tämän tontin nimen karttaansa, saattaisi avautua 1600-luvun lähteistä ja nimistöhistoriallisen tutkimuksen kautta. Joka tapauksessa karttojen lähdekritiikkiin lienee syytä kiinnittää laajempaa huomiota, paitsi mittavääristymien ja syntyajankohdan, myös nimistön sijoittelun osalta.

YHTEENVETO

Rettigin tontin tapauksessa arkistolähteiden yhdistely kiinteisiin muinaisjäänneksiin antaa varsin kattavan kuvan 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun varhaismodernin kaupungin rakennetusta ympäristöstä. Rakennusten käyttötarkoituksia on mahdollista seurata 1700-luvun puoliväliin. Pikkuvihan ja Turun palon välisenä aikana on myös mahdollista

tutkia kaupunkirakenteen uusiutumista ja aikajakson loppupuolella kaupunkiympäristön rekonstruointi on mahdollista aina kiinteää sisustusta myöten.

1600-luvun ja 1700-luvun alun lähteiden järjestelmällinen analyysi nostaa esiin arkeologian näkökulmasta vähemmän olennaista informaatiota. Kuitenkin esimerkiksi suuren kivitalon loppuvaiheet osoittavat, että myös satunnaiset lähteet voivat avata arkeologian kannalta arvoituksellisia tapahtumia hyvinkin yksityiskohtaisesti. Kaupunkiarkeologian kannalta merkittävimpiä 1600-luvun systemaattisista lähteistä ovat henkikirjat, joiden perusteella voidaan 1630-luvulta alkaen seurata tietyn alueen tonttien asukkaita ja osin myös tonteilla harjoitettuja elinkeinoja. Henkikirjojen täysipainoinen hyödyntäminen edellyttäisi kuitenkin koko kaupunkia koskevan tietokannan kokoamista.⁹⁸

Esiteollisen kaupunkirakenteen kehitys oli konservatiivista, ja aikaisempia kerrostumia hyödyntävä rakentamistapa perinteisine rakennusaineineen soi kivitaloille jopa vuosisatojen mittaisen elämänsäkaaren. Turussakaan ei ole tavatonta lukea 1800-luvun alun palovakuutuksen kuvausta arkeologisesti keskiaikaan ajoitetusta kivirakennuksesta. Toisin kuin henkilöhistoriallisista lähteistä, jotka ovat sidotut vastaavan aikajakson kulttuuri-kerroksiin, voidaan rakennusten kohdalla tavoittaa asiakirjan syntyhetkeä paljon kaukaisempaa tietoa ja laajimmillaan hahmottaa, arkeologiseen aineistoon yhdistellen, esiteollisen kaupunkirakenteen muutosprosesseja. Esinelöytöjen tutkiminen 1700-luvun ja 1800-luvun alun lähteisiin nojautuen olisi mielenkiintoista viime vuosina kaiveutuisa aineistoissa, joiden löytöyhteydet ovat nuorimmissakin kerroksissa riittävän yksityiskohtaisia.

Historiantutkimus ja arkeologia valottavat kaupunkiympäristön menneisyyttä osin päällekkäisistä, osin toisiaan täydentävistä läh-

tökohdista. Näistä edellinen lähinnä rikastaa historiakäsitystä siinä missä jälkimmäinen tarjoaa mahdollisuuksia tarkastella kriittisesti arkeologian keinoin rakennettuja otaksumia. Historiallisen kaupunkiarkeologian menetelmät ovat pitkälti sidoksissa paikalliseen asiakirjakulttuuriin ja maankäytön historiaan ja edellyttävät siksi kaupunki- ja aluekohtaista, pitkäkestoista hioutumista. ♦

Panu Savolainen
panu.savolainen@utu.fi

Kirjoittaja on arkkitehti
ja opiskelee arkeologiaa
Turun yliopistossa

LÄHTEET

Arkistolähteet:

Kansallisarkisto (KA):

Läänintilien tositekijät

Turun manttaaliluettelot, TMA mikrofilmit 1637 KA 7174 (LT 227: 325–345), 1643 KA 7218 (ES 2523: 160–180), 1647 KA 7233 (LT 239: 273–291), 1650 KA 7241 (LT 245: 357–373), 1656 KA 7263 (LT 257: 233–243), 1661 KA 7283 (LT 279: 948–970), 1667 KA 7303b (LT 1704: 1027–1050), 1675 KA 7332 (LT 427: 2103–2164), 1681 KA 7353 (LT 641: 3165–3213), 1689 KA 7383b (LT 656: 5889–5942), 1692 (digitaaliarkisto: KA 7391: 4081), 1701 KA 7420 (ES 2975: 2819–2887).

Vuoden 1712 ylellisyysveroluettelo KA 7458, TMA mf (LT 676: 6757)

Vuosien 1713–1719 rakennusluettelo KA 7063, TMA mf (isovih2: 101)

Suomen palovakuutuskonttorin (1816–1833) arkisto (digitoitu)

Kaupunkien keskinäisen paloapuyhtiön ja Sampo-Tarmon arkisto (TMA mikrokortit)

Turun kaupunginarkisto (TKA):

Maistraatin arkistokokoelma

Raastuvanoikeuden oikeuspöytäkirjat, Bia (RP)

Kauppakirjat 1721–1783

Mittaus-, kiinne- ja kauppakirjat 1742–1775

Palovakuutusasiakirjat 1785–1827

Palovahinkokomitean arvioinnit palaneista tonteista 1827–28

Turun maakunta-arkisto (TMA):

Svante Dahlströmin kortisto

J. W. Ruuthin kortisto

Turun maistraatin rakennuspiirustukset 1824–1827 ja 1834–1900

Digitaalinen sanomalehtiarkisto:

Åbo Tidningar

Painamattomat lähteet

Suikkari, Risto. Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiasta nykypäivään. Lisen-siaatintyö 2007. Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, Oulun yliopisto. Verkossa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514286995/> viitattu 19.7.2011

Väisänen, Hanna-Leena. Kaupunkisuunnittelu ja kaupunkirakentaminen Turussa 1638–1661. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurihistoria, toukokuu 2007.

Aboa Vetus & Ars Novan kirjasto ja arkisto:

Järvelä, Leena. Palatsin alueen vaiheita isovihan ajoilta (1712–1721) Turun paloon. 1994.

Kaivausmuistiinpanojen valokopioita 1900-luvun alkupuolelta

Maines, Elina. Rihmasto-näyttelyn tutkimuskooste 2008–2011.

Sartes, Minna & Lehtonen, Hannele. Aboa Vetus, kaivauskertomus 1994–95. 2008.

Toropainen, Veli Pekka. Muistiinpanoja Pargasin tontin vaiheista. 2010

Uotila Kari. Muurintutkimukset. 1994–95.

Vahe, Juha. Turkimuksia alueen 1600- ja 1700-luvuista. 1994–95

Valkonen, Marjo. Henkilöhistoriallisia ym. tutkimuksia 1600–1700-luvuilta. 1994–95.

Kirjallisuus

Aboa Vetus & Ars Nova Magazine n:o 1. Turku 1994.

von Bonsdorff, Carl. *Åbo Stads historia under sjuttonde seklet. Bidrag till Åbo Stads historia*. Helsingfors 1894.

Dahlström, Svante. *Turun palo 1827 – Tutkimuksia Tu-*

run kaupungin rakennushistoriasta vuoteen 1843. Lisiä Turun kaupungin historiaan XIV. Turku 1930.

Drake, Knut. Kaupunkiarkeologista tutkimusta Turussa. *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. Turun maakuntamuseon raportteja* 6. Turku 1984. s. 92–101.

Gardberg, Carl Jacob. Turun Pyhän Hengen kirkko ja Julinin tontti. *Turun kaupungin historiallisen museon vuosijulkaisu* 1964–65. Turku 1966. s. 3–42.

Haggrén, G. Historiallisen ajan arkeologia ja henkilöhistoriallinen tutkimus. *Genos* (69) 1998. s. 102–110, 156.

Herva, V.-P. & Ylimaunu, T. 2007: Kaupunki prosessina ja muinaisjäännöksenä. Mökkönen, T. & Seppälä S.-L. (toim.). *Arkeologi(a) ja media: Mikä on muinaisjäännös? Arkeologipäivät 2006*. Hamina 2007. s. 84–90.

Immonen, Visa. Lusikat arvoesineinä, arkiesineinä ja arkeologian luokittelun kohteena. *Kaupunkia pintaa syvemmltä – Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003. s. 241–254.

Kallioinen, Mika. *Kauppias, kaupunki, Kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskialjalta 1570-luvulle*. Bibliotheca historica 59. SKS 2000.

Kostet, Juhani. Mätäjärven seutu historian tutkimuksen osana. *Turun Mätäjärvi. Turun maakuntamuseon raportteja* 10. Turku 1989. s. 12–60.

Kostet, Juhani. *Cartographia Urbis Aboensis – Turun kaupunkikarttoja*. Helsinki 2009.

Laukkanen, Esa. Kaivanto Vanhan Suurtorin yläpäässä vuonna 1998. *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla. Turun maakuntamuseon raportteja* 20. Tampere 2007. s. 59–65.

Nikula, Oscar. *Turun kaupungin historia 1521–1600*. Turku 1987.

Niukkanen, Marianna (toim.). *Sirpaleita suurvalta-ajan Helsingistä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja* 22. Museovirasto ja Suomen pankki. Helsinki 2002.

Niukkanen, Marianna. Kaupunkiarkeologian nykytilasta ja kehityssuunnista. *SKAS* 2/2008. s. 29–34.

Pihlman, Aki. Turun kaupunkiarkeologian kaksikymmentä viime vuotta. *SKAS* 1/2010. s. 17–25.

Ranta, Raimo. *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Turku 1975.

Ruuth, Johan Wilhelm. *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet, I. Bidrag till Åbo stads historia IX*. Helsingfors 1909.

Sartes, Minna. Rettigin tontista tuli Aboa Vetus -museo. *Kaupunkia pintaa syvemmltä – Arkeologisia näkökul-*

mia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003. s. 77–86.

Soiri-Snellman, Helena. Turku 1700-luvulla aikaisten kuvaamana. *Turun maakuntamuseon vuosikirja Aboa 1991–1992*. Jyväskylä 1996. s. 8–30.

Strömborg, J. E. *Biografiska Anteckningar om Johan Ludvig Runeberg II*. Runebergs studenttid och första magisterår. Helsingfors 1881.

Taavitsainen, Jussi Pekka. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. *Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja* 20. Vantaa 1999. s. 6–14.

Taavitsainen, Jussi Pekka. Piirteitä Turun arkeologian historiasta. *Kaupunkia pintaa syvemmltä – Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003. s. 9–22.

Tuovinen, Tapani. Turun kaupunkiarkeologiaa historiallisten karttojen perusteella. *Varhainen Turku. Turun maakuntamuseon raportteja* 22. Saarijärvi 2010. s. 125–139.

Uotila, Kari. Kivitaloja keskiajan Turussa. *Kaupunkia pintaa syvemmltä – Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX*. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003. s. 121–134.

Uotila, Kari. Aboa Vetus -museon kivirakennusten tutkimukset v. 2002–2006. *SKAS* 2/2007. s. 18–27.

Valonen, Niilo. Turun viemärikaivantolöydöistä. *Turun kaupungin historiallisen museon vuosijulkaisu* 1956–57. Turku 1958. s. 12–110

Ylimaunu, T. 2007. Aittakylästä kaupungiksi – arkeologinen tutkimus Tornion kaupungistumisesta 18. vuosisadan loppuun mennessä. *Studia Archaeologica Septentrionalia* 4. 2007 Rovaniemi.

Åbo Stads Dombok 1625–1636. Bidrag till Åbo stads historia IV–VIII. Helsingfors 1887–1896.

LOPPUVIITTEET

- 1 Tutkin raunioihin liittyviä arkistolähteitä Aboa Vetus -museon vaihtuvaa näyttelyä *Rihmasto – Luostarikorttelin monta historiaa* varten. Koska havaitsin, ettei alueen rakennushistoriaa ollut aiemmin selvitetty arkistolähteistä, laajensin tutkimusta omasta kiinnostuksestani kattamaan kaiken kaupunkiympäristöä koskevan aineiston. Raunioiden Turun palon jälkeisistä vaiheista kirjoitan myöhemmin toisessa yhteydessä. Lausun kiitokseni Aboa Vetus & Ars Nova -museolle mahdolli-

suudesta käyttää näyttelytutkimusta varten kerättyä aineistoa myös tässä artikkelissa. FM Elina Mainekselle ja FM Veli Pekka Toropaiselle olen kiitollinen monista huomioista ja keskusteluista.

² Kaupunkeja laajemmin kirjallisia lähteitä on toki hyödynnetty taustaltaan erityisissä kohteissa, kuten linnoissa, kylätonteilla, hospitaaleissa, vanhoilla sotilasalueilla, puutarhoissa jne. joista on olemassa kohteeseen yksiselitteisesti rajautuvia luetteloita, karttoja tai kuvauksia. Kaupungeissa lähdeaineistojen tilallinen rajaaminen on kuitenkin työlästä, mikä osin selittää tilannetta.

³ Ylimaunu 2007; Herva & Ylimaunu 2007: 84–90; Haggrén 1998: 102–110.

⁴ Taavitsainen 1999: 10.

⁵ Valitettavasti löydöt eivät 1990-luvun kaivausten osalta anna mahdollisuutta aivan samanlaiseen tutkimusasetelmaan, sillä etenkin tuorempien kerrosten löytyhteydet ovat suurelta osin liian karkeita.

⁶ Turun varhaisesta kaupunkiarkeologiasta ovat laajemmin kirjoittaneet esim. Drake 1984 ja Taavitsainen 2003.

⁷ Ruuth 1909: 94–95.

⁸ Valonen 1958.

⁹ Gardberg 1966.

¹⁰ Kostet 1989.

¹¹ esim. Pihlman 2010.

¹² Esim. Niukkanen 2008: 33–34.

¹³ Muita lähteitä, etenkin henkikirjoja, on hyödynnetty etenkin Turkuu nuorempien kaupunkien kaivauksissa, ks. esim. Niukkanen 2002. Turun kaivausten julkaistuista raporteista on palovakuutuksia tutkinut Esa Laukkanen, ks. Laukkanen 2007: 63.

¹⁴ Turun kaupunkimittaukset ks. esim. Kostet 2009 ja Tuovinen 2010.

¹⁵ Paloa vanhempia rakennuspiirustuksia on Riksarkivetissa (1700-luvun alkupuolelta lähtien lähinnä merkittävistä kruunun rakennuttamista tai omistamista rakennuksista), Turun museokeskuksen arkistossa (satunnaisia muutama kymmenen kpl) sekä Turun maakunta-arkistossa (103 kpl. rakennuspiirustuksia vuosilta 1824–1827). Suuri osa näistä on julkaistu seuraavissa: Dahlström 1928 ja Aboa 1996. Maistraatin rakennuspiirustukset löytyvät myös kansallisarkiston digitaaliarkistosta.

¹⁶ Maisemakuvat löytyvät muutamaa lukuun ottamatta painettuna seuraavien teosten sivuilta: Dahlström 1928 ja Soiri-Snellman 1996.

¹⁷ Turun 1500-luvun asutushistorian merkittävin lähdeaineisto ovat tonttiäyriluettelot, joita on säilynyt sa-

tunnaisilta vuosilta 1500-luvun lopusta, vuoden 1571 hopeaveroluettelo, tullitilit sekä satunnaisia kauppakirjoja. Signumit ks. Kallioinen 2000: 83. Kaikki löytyvät digitoituina.

¹⁸ TKA, Raastuvanoikeuden arkisto.

¹⁹ KA läänintilien tositedikirjat (ks. lähdeluettelo), Turun osalta henkikirjoja ei ole säilynyt kaikilta vuosilta.

²⁰ Dahlströmin kortisto löytyy Turun maakunta-arkistosta. Kortisto käsittää kaupunkiympäristöön ja asukkaisiin liittyviä viitteitä topografisen, nimenmukaisen tai temaattisen hakemiston perusteella ja se kattaa kaikki merkittävät kokoelmat käsityöläisammattikuntia lukuun ottamatta keskialjalta 1800-luvulle.

²¹ Ruuth 1909: 49–163; Dahlströmin kortisto.

²² TKA, Maistraatin alaisten toimielinten arkistot, ks. lähdeluettelo.

²³ KA 7458: 6757, KA 7063: 101.

²⁴ TKA, Raastuvanoikeuden arkisto, allegaatit.

²⁵ Tukholman palovakuutuskonttorin vakuutuksia on tallella 222 tontista vuosilta 1785–1807 ja niitä säilytetään Turun kaupunginarkistossa (maistraatin asiakirjoja K16-18). Suomen palovakuutuskonttorin turkulaisia vakuutuksia, yhteensä 82, säilytetään kansallisarkistossa ja ne on digitoitu. Jälkimmäisissä noin kymmenestä on säilynyt tontin pohjapiirustus.

²⁶ Haggrén 1998: 102–110.

²⁷ Kartta on paloa edeltävistä mittauksista tarkin (Tuovinen 2010). Paikallisen oikaisun lisäksi olen oikonut kartan virheellisiä tontinrajoja ja -mittoja muiden lähteiden perusteella.

²⁸ TKA, Palovahinkokomitean asiakirjat T II 1.

²⁹ Juhani Rinteen kaivausmuistiinpanot Rettigin tontilta. Valokopiot, Aboa Vetus & Ars Novan arkisto.

³⁰ Aboa Vetus Magazine n:o 1, 1994; Uotila 2003; Sartes 2003; Uotila 2007.

³¹ Järvelä 1994–95; Valkonen 1994–95; Vahe 1994–95. Vastikään alueen henkilö- ja elinkeinohistoriaan on laajalti syventynyt Maines (2011).

³² Järvelä 1994: 1.

³³ Ruuth 1909: 102.

³⁴ Ruuth 1909: 103. Lähdeviitteessä esitetty perustelu on luotettava, sillä Ruuthin on onnistunut palauttaa omistajaketju Gadolinin karttaan.

³⁵ Ks. Valonen 1958.

³⁶ Mikkonen-Hirvonen, Satu. Rettigin tontin kaivausraportin liitekartta 1992–93.

³⁷ Tontin omistajista ennen Festingejä ei ole löydy tietoja. Kåkenhus-nimisestä tontista tämän artikkelin lopussa.

- 38 TKA, K17: 371–376 (22.7.1805).
- 39 TMA, Maistraatin rakennuspiirustukset 1824–27, n:o 90. Digitoitu.
- 40 Tämän voi päätellä tontin kauppakirjassa luetelluista rakennuksista sekä vuoden 1712 ylellisyysveroluettelon tulisijojen määrästä.
- 41 Uotila 2003: 129.
- 42 KA 7233: 282a.
- 43 KA 7218: 171, KA 7233: 282a, KA 7241: 366a, KA 7263: 239.
- 44 Juhani Rinteen kaivausmuistiinpanot Rettigin tontilta. Valokopiot, Aboa Vetus & Ars Novan arkisto.
- 45 Järvelä 1994: 35.
- 46 TKA, K17: 377–382 (toukokuu 1805).
- 47 Carl Petter Hällströmin laveeraus "Aurajoen itärantaa". Riksarkivet, Tukholma.
- 48 Digitaalinen sanomalehtiarkisto: Åbo Tidningar 21.9.1816, 15.7.1817, 3.9.1823 ja 22.11.1823.
- 49 Luettelossa ei mainita tällä alueella yhtään kivirakennusta käsittävää tonttia kolmen Suurtorin ympärillä sijaitsevan tontin ohella.
- 50 Järvelä 1994: 57, 60.
- 51 TKA, K17:220–225 (15.1.1803).
- 52 Aboa Vetus (1994–95) kaivauskertomus. Sartes & Lehtonen 2008: 38.
- 53 Dahlströmin kortisto, topografinen hakemisto, Luostarikortteli 17.
- 54 TMA, Maistraatin rakennuspiirustukset 1824–27 n:o 63. Digitoitu.
- 55 TKA, K17: 377–382 (toukokuu 1805).
- 56 TKA. Kauppakirjat 20.12.1723 RP 1729:1567.
- 57 Järvelä 1994: 24.
- 58 KA, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto Hl 343. Digitoitu.
- 59 TMA, Maistraatin rakennuspiirustukset 1827–1900. II/1/1 1831. Digitoitu.
- 60 RP 16.12.1723.
- 61 TKA, Kauppakirjat 25.4.1726.
- 62 Järvelä 1994: 77–78.
- 63 TKA, K17:341–346 (29.5.1804).
- 64 Järvelä 1994: 86–88.
- 65 TKA, K17:125–130 (lokakuu 1801).
- 66 TKA, Kauppakirjat 31.1.1739.
- 67 Åbo tidningar 28.4.1824.
- 68 Makasiinista sen 1900-luvun alun asussa on olemassa kaksi valokuvaa ja toinen niistä julkaistu Aboa Vetus & Ars Nova Magazine n:o 1:ssä, s. 28–29.
- 69 Strömborg 1881: 39.
- 70 KA, Sampo-Tarmon arkisto, 1875, Turku, tontti I/1/3.
- 71 Toropainen, käsikirjoitus Aboa Vetus & Ars Novan arkistossa; RP 31.3.1690. Vuoden 1801 palovakuutuksen mukaan puutarhaa ympäröivät kaduille lauta-aidat.
- 72 Uotila 2003: 130.
- 73 Ruuth 1909: 101.
- 74 Toropainen, käsikirjoitus Aboa Vetus & Ars Novan arkistossa; RP 12.3.1645.
- 75 Kansallisbiografia: Elias Simonis, <http://www.kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/?eid=516>, viitattu 19.7.2011.
- 76 RP 8.8.1633, tontin mainitaan sijaitsevan "wester om sal. Johan Sångers gård".
- 77 Toropainen, käsikirjoitus Aboa Vetus & Ars Novan arkistossa, RP 12.3.1645.
- 78 RP 26.6.1648, 3.7.1648, 14.8.1648.
- 79 KA 7241: 365.
- 80 Immonen 2003: 243–244.
- 81 RP 4.6.1649, 23.2.1650, 12.5.1651, 16.3.1653.
- 82 Väisänen 2007: 79; Ranta 1975: 36–38.
- 83 Väisänen 2007: 48.
- 84 Ruuth 1909: 162–163.
- 85 Suikkari 2007: 79–80.
- 86 KA 7218: 171, KA 7233: 282, KA 7263: 238a, KA 7283: 958, KA 7030b: 1038, KA 7332: 2132, KA 7353: 2190, KA 7383b: 5914–5915.
- 87 RP 11.12.1672.
- 88 KA 7241: 365, KA 7283: 958, KA 7332: 2132.
- 89 Järvelä 1994: 89.
- 90 RP 5.8.1651, 16.2.1657, 8.5.1680, 8.4.1681.
- 91 Ruuth 1909: 103; Valkonen 1994: 1 (Anna Sophia af Wasaborg, käsikirjoitus).
- 92 RP 4.7.1683.
- 93 RP 12.1.1646, 28.4.1647.
- 94 Porvariluettelot 1624, 1625 ja 1632; Bonsdorff 1894: 108.
- 95 Dahlströmin kortisto, paikannimihakemisto, Kåkenhus.
- 96 "en gård i Clöstret, Kåkenhwss benämd" RP 1633 (painettu VI: 28)

⁹⁷ Edellä oleva katkeamaton ketju tontinomistajissa johtaa tonttiin 402 (Gadolin) ja 36 (Tillberg):

- KA 7458: 761 (1712) *Kåckenhuus*, omistaja Bastian Böckelmann;
- TKA, kauppakirjat 4.3.1727, Cristopher Böckelmann myy Luostarin jokikadulla sijaitsevan vapaan tonttinsa nimeltään *Kåckellhusen* tullitarkastaja Johan Lönnqvistille;
- Manttaaliluettelo 1731: 4784, *Kåckenhusen* (n:o 94) Johan Lönnqvist;
- Veroluettelo 1736, *Kåckenhuus* (n:o 94) kauppias Laurbeck;
- TKA, kauppakirjat 1751, Tulliesimies Carl Caloander ostaa kauppias Laurbeckin leskeltä Luostarin Jokikadulla tontin n:o 402 jota kutsutaan nimellä *Kåckelhuusen*;

- TKA, mittauskirja (syne- och mätninginstrument) 8.10.1754, *Kockenhaus*, sisältää pohjapiirustuksen;
- Gadolinin kartta (1756), 402: Tulliesimies Caloander;
- Manttaaliluettelo 1768: 797, *Kåckenhus*: Tulliesimies Caloander perheineen ja talouksineen;
- Henkikirja 1825: 1055, *Kockenhus* 36: Kamreeri Tengströmin leski Anna.

⁹⁸ Manttaaliluetteloissa on nähtävissä toistuvia elementtejä, mutta myös satunnaisia muutoksia, jotka johtuvat luettelointijärjestyksessä ja -käytännöissä tapahtuneista pienistä muutoksista sekä luonnollisesti veronmaksukyvyn vaihteluista. Mittavaan aineistoon voisi kenties soveltaa esim. Bayesin teoreemaa eri vuosien luetteloissa ilmenevien toistuvien jaksojen tunnistamiseen ja ketjuttamiseen.

FACIT FINNS INTE I DE SKRIFTLIGA KÄLLORNA

Jarl Gallén -pristagaren Anders Andrén aktuell med doktorandkurs vid HU (intervju)

Jarl Gallén-priset, som tilldelas en meriterad medeltidsforskare vart tredje år, gick förra året till en historisk arkeolog, professor **Anders Andrén** från Stockholms universitet. Denna höst gav pristagaren traditionsenligt en doktorandkurs i sitt ämne vid Helsingfors universitet. Det blev en mångsidig kurs i september 2011, som konkret visade på hur man inom historisk arkeologi kan betrakta sina forskningsobjekt från ett brett spektrum av källmaterial. Kursens teman sträckte sig från hedendom och runskrift till romanska kyrkorum och medeltida städer.

Professor Andrén är känd för att använda såväl text, bilder som materiell kultur i sina tolkningar av forntiden. Frågor kring hur olika textbärande kulturer kan undersökas genom arkeologi har varit en bärande tanke i hans forskning. Den systematiska rapporteringen av de svenska medeltidsstäderna i början av 1980-talet kom att bli en inkörsport till ämnet.

– Det var i samband med rapporten kring det medeltida Lund som jag började fundera i termen historisk arkeologi och på det metodiska samspelet mellan ting och text, säger Andrén när han tänker tillbaka på hur det hela började.

Sedan år 2005 är Andrén professor i arkeologi vid Stockholms universitet, men har sina rötter i Lund. Som doktorand hos den legendariska professorn **Erik Cinthio** blev han införstådd i en tradition av tolkande medel-

tidsarkeologi, som hade sina rötter i konsthistorien.

– Jag kommer ihåg när **Ian Hodder** besökte institutionen 1983. Vi doktorander blev väldigt inspirerade av de nya post-processuella tankegångarna, men Erik Cinthio var upprörd över vår reaktion, och sade; – Det är ju det här jag har sysslat med hela mitt liv, har ni inte uppmärksammat det!

Den tolkande traditionen har varit viktig för den historiska arkeologin, även om ämnet ofta beskylls för att vara teorilöst i jämförelse med förhistorisk arkeologi.

– Facit finns inte i de skriftliga källorna, påpekar Andrén, på tal diskussionen om textens närvaro har fått ersätta teorins roll inom historisk arkeologi.

MEDELTID MED FÖRKRISTNA INSLAG

Medeltiden har varit den centrala perioden i Andréns forskning, helt i **Jarl Galléns** anda. Just nu är han aktuell med en guidebok till det medeltida Gotland. Arbetet med boken utmynnade också i nya vetenskapliga perspektiv på Gotlands särpräglade medeltid. Under Andréns kurs i Helsingfors tog han upp de spända relationerna mellan Gotlands landsbygd och Visby under 1200- och 1300-talen, och visade hur enskilda händelser kan lämna arkeologiska spår.

Andrén har också gjort några avstickare till förkristna perioder. Han är en av nyckelpersonerna inom projektet *Vägar till Midgård*, som undersökt nordisk hedendom i ett långtidsperspektiv.

– Min forskning kring den förkristna perioden ligger på ett sätt lite utanför den historiska arkeologin, men är samtidigt en utmaning, säger Andrén, som i en av sina föreläsningar visade på hur komplex den förkristna tidens rituella praxis verkligen var genom att visa på dess förändringar i både tid och rum, samt de impulser från Europa som nådde den förkristna ritualen i Skandinavien.

MER ARKEOLOGI I HISTORIEN

Tanken på att forska i senare tider är inte heller främmande för Andrén.

– Jag skulle gärna forska mer i tidigmodern tid men just nu räcker tiden inte till.

Att arkeologer jobbar med allt yngre tider ser han som en reaktion på att etnologer inte längre intresserar sig för 1500-, 1600- och 1700-talen.

– Etnologerna har lämnat ett forskningsfält, som arkeologerna har invaderat. Men som arkeolog måste man vara medveten om att man måste behärska ett mycket större källmaterial när man jobbar med yngre tidsperioder.

I framtiden skulle han gärna se mer arkeologiska perspektiv på historiska perioder.

– Vi använder arkeologin för lite. Det finns mer att göra, och vi kan med fördel använda samma metoder på historisk tid som på sten- och bronsålder. Vi borde jobba mer med isotoper, djurben, livsförlopp, DNA. Samtidigt kan den historiska forskningen bidra till att göra de naturvetenskapliga resultaten mindre trubbiga och hjälpa naturvetenskapligt inriktade arkeologer att inse komplexiteten i sina material. En annan utmaning är att göra arkeologi över dagens nationella gränser. Jag skulle gärna se mer internationella perspektiv på Europas medeltid, säger Andrén som en hälsning till oss finländska arkeologer. ♦

Ulrika Rosendahl

ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Arkeologi

PL 59

00014 Helsingfors universitet

MISSÄ OVAT RUUMISHAUTAKOHTTEIDEN ELÄINLUUT?

JOHDANTO

Selvitin keväällä 2009 graduani varten Suomen hautakaivauskohteita ja niillä tehtyjä kaivauksia ja huomasin, että eläinten luut ovat ongelmallinen löytöryhmä ruumishautauksissa. Eläinten luut on usein huomioitu, mikäli ne löytyvät samasta tasosta vainajan kanssa. Toisinaan eläinluut on mainittu niiden tullessa esille hautojen täytemaasta. Joissain tapauksissa on mainittu pelkästään haudasta löytyneen luita, jolloin on siis epäselvää ovatko esimerkiksi täytemaan luut ihmisen vai eläimen. Lisäksi selvisi, että eniten puutteita eläinten luiden raportoinnissa oli hautausmaiden täytemaista, joista löytyy usein sekalaista löytöaineistoa. Eläinten luut ovat kuitenkin tärkeä osa arkeologista löytöaineistoa. Luut ovat yhtä tärkeitä kuin muut löytöryhmät selvitetäessä kohteen käyttöä arkeologisin menetelmin.

RUUMISHAUTAKOHTTEET JA ELÄINTENLUUT

Vuoteen 2009 mennessä muinaisjäännösrekisterissä ja hanketietokannassa oli vajaat 670 ruumishautakohdetta (taulukko 1.). Näistä 62 kohteella oli tehty koekaivaukset ja/tai kaivaukset. Osteologisia analyysejä löytyi 24, joista osa oli tehty inventointien puitteissa löytyneistä luista, kuten tietokannoissa

esihistorialliseksi kohteeksi luokiteltu Turun Kaerla.

Eläinten luista oli mainintoja 18 kaivausraportissa, näiden lisäksi kolmessa raportissa kuvauksia lukiessa jäi epäselväksi oliko haudoissa eläinluita. Kuudesta raportista ei käynyt ilmi, oliko kohteella eläinten luita ja kahdeksassa tapauksessa eläimiä ei kohteelta löytynyt. Kiinnostuksen kohteena raportteja lukiessani olivat rautakauden ja historiallisen ajan ruumiskalmistot. Selvitystyötä vaikeutti joidenkin kaivausraporttien puuttuminen arkistosta.

Eläinluita sisältämättömien hautausten lisäksi huomasin, että on kohteita, joilta eläinten luita on löytynyt, mutta kyseisistä luista ei ole mainintaa raporteissa. Asia tuli ilmi erästä kaivausraporttia lukiessa. Olin itse ollut kaivamassa kohdetta, jonka täytemaassa oli eläinluita, mutta raportissa niistä ei ollut sanallakaan mainintaa. Tämä koskee etenkin hautausmaiden täytemaista löytyneitä eläinluita. Oman työni kannalta tämä oli tärkeä huomio, joka todennäköisesti liittyy luulöytöjen arvottamiseen. Esimerkkeinä tällaisista kohteista voidaan pitää muun muassa Turun Julinin tonttia (Pyhän Hengen kirkko) ja Porvoon tuomiokirkkoa.

Turun Julinin tontilla suoritettiin kaivauksia vuosina 1964 ja 1983–1985 (Laaksonen 1965, 1984, 1985; Kykyri 1984, 1985). Eläinluista ei ole minkäänlaista mainintaa kaivausraporteissa tai artikkeleissa. Luut tuli-

Ajoitus	Kohteiden määrä	Kaivetut kohteet	Osteol. analyysit
E	2		1
K	11	2	
P	1	1	
P ja/tai R	2	2	1
R	82	19	3
R ja/tai KA	15	6	1
R ja/tai KA/ H	1	1	
KA	21	9	1
KA/H	6		
KA/H/U	2	2	
KA/H/T	1		1
KA/U	1	1	
KA/U/T	2	1	1
KA/T	2	2	1
U	19	1	1
H	481	11	9 (1)
H/U	1		
H/T	1	1	1
moniperiodinen	1		
T	13	2	1
T/H	1		1
T/KA	1	1	
Yhteensä	667	62	24

Taulukko 1. Ruumishautakohteiden määrä ja kaivetut kohteet muinaisjäännösrekisterissä ja hanketietokannassa 17.2.2009. Taulukossa nähtävissä myös osteologisten analyysien määrä. Kohteet on lajiteltu ajoituksen mukaan: E = esihistoriallinen aika, K = kivikausi, P = pronssikausi, R = rautakausi, KA = keskiaika, U = uusi aika, H = historiallinen aika, T = tuntematon

vat esiin sattumalta hautojen ihmisluiden tutkimisen yhteydessä. Raporteista ei käy ilmi onko eläinten luut talletettu tietoisesti vai tiedostamatta ihmisluiden mukana.

Porvoon tuomiokirkon vuoden 2007 kaivauksilta löytyi kolmesta haudasta kalan luita. Nämä luut on käsitelty ja tulkittu kaivaus- ja osteologisissa raportissa (Lagersted 2008; Salo 2007). Kenttätöiden aikana havaittiin täyttemaassa eläintenluita, joita ei

dokumentoitu tai otettu talteen. Ainoana dokumenttina ja todisteena eläintenluista kyseisen kohteen täyttemaassa voidaan pitää kirjoittajan ottamaa valokuvaa vuohen tai lampaan reisiluusta (kuva 1.), joka vietiin kirkon luuhuoneeseen täyttemaasta löytyneiden ihmisluiden ohella. Kuvan luu ei ollut ainutkertainen, vaan eläintenluita löytyi täyttemaasta enemmänkin, tosin ei läheskään niin paljon kuin ihmistenluita.

MIKSI RUUMISHAUTOJEN ELÄINLUUT OVAT TÄRKEITÄ?

Ruumishautojen eläinten luut voivat kontekstit mukaan lukien kertoa kohteen käytöstä, kuten muutkin arkeologiset löydöt. Tulintoja voidaan muun muassa tehdä lajiston ja anatomisen jakauman perusteella.

Julinin tontin ja Porvoon tuomiokirkon esimerkkien lailla dokumentoinnin puutteet eläinluiden osalta vaivaavat usein hautausmaiden täyttemaata. Täyttemaa voi sekaisesta kontekstuaalisesta luonteestaan huolimatta kertoa kohteen aikaisemmasta käyttötarkeituksesta. Julinin tontin kohdalla eläinten luista analysoitiin otos, jonka perusteella luut voidaan luokitella talousjätteeksi. Ne ovat mitä todennäköisimmin olleet maassa jo ennen hautojen kaivamista (Kivikero 2010, 2011). Alueen aiempi käyttö voidaan toki todeta myös runsaan tiilimurskan perusteella, jota täyttemaasta dokumentoitiin. Luut toisaalta kertovat elämästä eri lailla kuin tiilimurska ja muu arkeologinen löytöaineisto.

Porvoon tuomiokirkon kohdalla vastavanlaista (tai siitä eroavaa) tulkintaa ei voida tehdä, sillä luuaineistoa ei missään muodossa tutkittu. Kirjallisuuden perusteella koirat levittelivät puoliksi mädäntyneitä ruumiita tuomiokirkon hautausmaalla 1600-luvulla (Mäntylä 1994:438 ja mainittu kirjallisuus). Koirat ovat myös voineet syödä ja levitellä

Kuva 1. Porvoon tuomiokirkon hautausmaan täytemaasta löytyneen lampaan tai vuohen reisiluun.

talousjätteitä hautausmaan alueella samoihin aikoihin, jolloin maassa olevat eläinluut voitaisiin selittää hautausmaan käytön aikaisen toiminnan tuloksena. Eläinten luut voidaan toisaalta tulkita Porvoossa samoin kuin Julinin tontilla, eli ne ovat saattaneet olla maassa jo ennen hautojen kaivamista. Erot koirien levittelemillä luilla ja maassa valmiiksi olleilla luilla voivat näkyä esimerkiksi eläinluiden anatomisessa jakaumassa ja ovat näin ollen selvitettävissä osteologisen analyysin avulla.

Ruumishautojen täytemaasta löytyneet eläimen luut eivät välttämättä saa osakseen ansaitsemaansa kiinnostusta, vaikka ne dokumentoitaisiinkin asianmukaisesti. Euran Luistarissa havaittiin eläinten luita 75 tapauksessa, joista 27 oli hautojen täytemaasta. Ainoastaan täytemaasta löytyneet koiran luut on aiemmissa tutkimuksissa liitetty hautarituualiin kuuluviksi (esim. Lehtosalo-Hilander 1982:39; Tupala 1999). Hautojen täytemaasta löytyneillä eläinten luilla on kuitenkin voinut olla osa hautausrituaalissa. Eläimet ovat esimerkiksi voineet olla ruokaa vainajalle tai

niillä on voinut olla suojeleva tarkoitus (Kivikero 2011).

JOHTOPÄÄTÖKSET

Ruumishautakohteilla saattaa eläinluita löytyä koko hautakontekstista täytemaata myöten. Joissain tapauksissa täytemaasta löytyneet luut ovat jääneet dokumentoimatta. Joissain tapauksissa täytemaasta ei löydy eläinten luita lainkaan. Näitä hautauksia on vaikea erottaa toisistaan, mikäli luita ei dokumentoida asianmukaisesti. Vaikka kaivaustilanteessa näyttää itsestään selvältä, että hautausmaan irtoluut, myös eläinten, ovat olleet maassa jo ennen hautojen kaivamista, tulisi tämä seikka huomioida raporttia kirjoitettaessa.

Dokumentoimattomuuteen saattaa löytyä useita syitä. Kyse saattaa olla esimerkiksi se, että eläinluita ei tunnisteta täytemaassa olleiden ihmisluiden joukosta. Toisaalta täytemaasta löytyneitä eläinten luita ei välttämättä pidetä yhtä tärkeinä kuin esineitä tai ihmislui-

ta. Eläinluut voivat kuitenkin kertoa paikan aikaisemmasta käyttötarkoituksesta tai hautaustapahtumasta.

Ottaen huomioon arkeologian tuhoavan luonteen pitäisi löytökokonaisuudet – luut mukaan lukien – tutkia, mikäli ne arvottamisen tai muiden syiden takia päätetään jättää ottamatta talteen.

Kaivaminen tuhoaa kohteen ja arkeologeina meillä on vastuu dokumentoinnista ja raportoinnista. Mikäli arvottamisen johdosta joitain löytökokonaisuuksia ei oteta talteen, olisi ne syytä tutkia ennen niiden hylkäämistä tai edes ottaa jonkinlainen näyte, jotta paikan toimintaa voitaisiin jatkossa tutkia tarkemmin. ♦

Hanna Kivikero

hanna.kivikero@gmail.com

Arkeologia

PL 59

00014 Helsingin yliopisto

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Kivikero, H. 2010: Turku Julinin tontti, Pyhän Hengen kirkko. Osteologinen analyysi vuoden 1985 eläinluulöydöistä. Oso. Turun maakuntamuseon arkisto. Turku.

Kivikero, H. 2011: Cattle Teeth in Graves. Interpretations of animal bones found in Finnish inhumation graves (ca AD 550-1700). Pro gradu opinnäytetyö. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsingin yliopisto.

Kykyri, M. 1985: Kaivauskertomus, Julinin tontti 1985. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto. Helsinki.

Lagerstedt, J. 2008: Porvoon tuomiokirkon kirkkomaa. Arkeologinen kaivaus. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto. Helsinki.

Laaksonen, L. 1984: Turku ns. Julinin tontin arkeologiset tutkimukset 1983-1984. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto. Helsinki.

Laaksonen, L. 1985: Turun ns. Julinin tontin arkeologiset tutkimukset vuonna 1985. Väliaikaisraportti tutkimustilanteesta. Museoviraston arkisto. Helsinki.

Salo, K. 2007: Osteologinen raportti. Porvoo, Porvoon kirkko 2007. Museoviraston arkisto. Helsinki.

Tupala, U. 1999: Eläinuhreja vai teurasjätettä – Euran Luistarin rautakautisen kalmiston eläinluumateriaalin lähdekriittistä tarkastelua. Pro gradu opinnäytetyö. Arkeologian laitos. Turun yliopisto.

Kirjallisuus

Kykyri, M. 1984: Julinin tontin kaivaukset 1984. *Museotiedote Museinyt* 1984/4. 12–14.

Laaksonen, L. 1965: Turun Pyhän Hengen kirkon hautauskerroksista. *Vanhalinna I*. 27–34.

Lehtosalo-Hilander, P-L. 1982: Luistari I. The Graves. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 82:1. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.

Mäntylä, I. 1994: *Porvoon kaupungin historia II. 1602–1809*. WSOY: Porvoo.

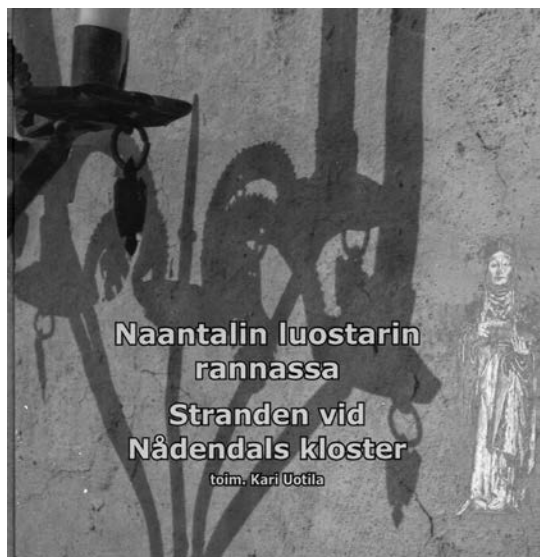
KESKIAIKAISEN LUOSTARIN ARKIPÄIVÄÄ SUOMESSA

Kari Uotila (toim.) 2011: *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä. Stranden vid Nådendals kloster – vardagen i klostret och dess omgivning. Kåkenhus – kirjat nro 3. Eura. 336 s.*

Suomen keskiajasta ei ilmesty liian usein arkeologiaa ja historiaa monipuolisesti hyödyntäviä, tutkijoiden lisäksi suurelle yleisölle suunnattuja kirjoja. *Naantalin luostarin rannassa* onkin tervetullut uutuus: teos esittelee 18 artikkelin kautta luostarin historiaa ja arkipäivää. Aiheena Naantali on kiinnostava, sillä luostareita on Suomessa tutkittu vähän nykyaikaisilla menetelmillä. Kirja käsittelee perusteellisesti etenkin Naantalin luostarin vieressä vuosina 2005–2007 suoritettujen kaivausten tuloksia. Jo pelkästään muutaman kenttäkauden kuluessa kerätty aineisto osoittaa, että kaupungin ja luostarin tutkimuspotentiaali on erittäin suuri.

Vaikka kaivaustulokset ovat keskeinen osa teoksen lähdeaineistoa, kirja ei kuitenkaan keskity pelkästään niiden esittelyyn, vaan artikkelit esittelevät keskiaikaisen luostarin elämää kiinnostavien teemojen kautta. Lähestymistavat ovat monilta osin tuoreita näkökulmia suomalaiselle keskiajan arkeologialle. Kirja käsittelee elämää luostarissa sekä yleisellä että yksityiskohtaisemmalla tasolla niin historiallisen kuin arkeologisen lähdeaineiston pohjalta.

Kirjan artikkelit on jaoteltu temaattisiksi kokonaisuuksiksi, jotka käsittelevät luostarin

tutkimushistoriaa, luostarin historiaa ja elämää siellä, luostarin suurtaloutta eri osa-alueineen, vuosien 2005–2007 kaivauksia sekä luostarin rakentamista 1400-luvulla. Kirjan alkupuoli antaa hyvän yleiskuvan luostarin vaiheista ja luostarin asukkaiden arkipäivästä, ja kaivauslöytöihin perustuvat artikkelit syventävät hyvin luostarielämän eri osa-alueita.

Historian tutkimukseen perustuvat artikkelit mahdollistavat luostarin arjen tarkastelun jopa yksittäisten asukkaiden tasolla, kuten **Marko Lamberg** artikkelissaan tekee käydessään läpi munkki **Jöns Budden** ja nunna **Kristina Magnusdotterin** tunnettuja elämänvaiheita. Esimerkkihenkilöt tuovat keskiajan lähemmäs lukijaa, ja heidän kaut-

taan Lamberg avaa myös luostarielämän eri puolia yleisemmällä tasolla.

Toisaalta arkeologisen materiaalin avulla voidaan päästä käsiksi sellaisiin teemoihin, jotka näkyvät huonosti niukoissa historiallisissa lähteissä. Esimerkiksi luostarin ruokataloudesta voidaan saada erilainen ja monipuolisempi kuva kaivauksilta saadun aineiston avulla. Arkeologia voi myös valaista luostarin kirjallisen kulttuurin niitä osia, jotka jäävät osin hämärän peittoon kirjallisten lähteiden puutteellisen säilymisen takia, kuten **Janne Harjula** tekee artikkelissaan kaivauslöytöjen avulla.

Arkeologinen tutkimus voi myös kyseenalaistaa aiempia, historiallisten lähteiden perusteella tehtyjä tulkintoja, kuten kirjan artikkeleista käy hyvin ilmi. Esimerkiksi luostarin kivikirkkoa ei ilmeisesti ollut rakennettu ainakaan kokonaan valmiiksi vihkimisvuoteen 1462 mennessä, kuten aiemmin on ajateltu, vaan kivirakennukset ovat kuuluneet vasta luostarin myöhäisempiin vaiheisiin.

Monipuolisten lähestymistapojen ansiosta pääasiassa muutamien kenttäkausien aikana kertyneestä aineistosta saadaan irti paljon kiinnostavia tutkimustuloksia. *Naantalin luostarin rannassa* osoittaa hyvin, että kiinnostavia tuloksia varten ei tarvita vuosikymmenten kattavia tutkimusprojekteja, vaan suppeammastakin aineistosta on mahdollista saada aikaan mielenkiintoinen ja monipuolinen julkaisu.

Myös ulkoasunsa puolesta kirja on positiivinen lukukokemus. Kirjan kuvitus on monipuolista, ja etenkin runsas, laadukas karttamateriaali helpottaa tekstin seuraamista. Teos on kaksikielinen, ja ratkaisu toimii hyvin myös taitollisesti: suomen ja ruotsinkieliset artikkelit löytyvät peräkkäin, mikä on lukijaystävällisempää kuin esimerkiksi erikielis-

ten tekstien taitto rinnakkain kahdelle palstalle. Artikkelit on kirjoitettu selkeästi, joten *Naantalin luostarin rannassa* sopii hyvin myös tavallisille aihepiiristä kiinnostuneille lukijoille. Toisaalta teos sisältää paljon kiinnostavaa, monin osin uutta tietoa myös keskiajan tutkimuksen ammattilaisille.

Reinhard Hausenin 1800-luvun lopulla suorittamien tutkimusten perusteella tiedetään, että luostarin rauniot olivat ainakin tuona ajankohtana melko hyvin säilyneet. Varhaisten tutkimusten jälkeen ne peitettiin uudelleen maakasoilla, joiden alla laaja raunioalue odottaa vieläkin nykyaikaisia tutkimusmenetelmiä. Suomen oloissa poikkeuksellinen kokonaisuus kiinnostaisi varmasti monia tutkijoita. **Kari Uotila** ja **Sakari Mentu** käsittelevät yhdessä kirjan artikkeleista perusteellisesti erilaisia vaihtoehtoja luostarin tulevaisuudelle laajoista kaivauksista ja muoseinnista aina koskematta jättämiseen.

Raunioiden esiin kaivaminen vaatisi suurta vastuunkantoa myös niiden tulevaisuuden säilymisestä, sillä ilman suojaavia maamasoja ne joutuisivat uudenlaisen uhan eteen, joten Uotila ja Mentu kannattavatkin maltillista ja harkitsevaa lähestymistä alueen tulevaisuuteen. Tämä on ehdottomasti paras näkökulma, mutta toivottavasti asia saadaan silti ratkaistua niin, että luostarin raunioista on vielä joskus mahdollista saada runsaasti lisätietoa alueen keskiaikaisesta elämästä, josta nyt ilmestynyt kirja antaa lupaavaa esimakua.

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin yliopisto

E
A
A

European Association
of Archaeologists

18th
annual
meeting

European
Association of
Archaeologists

29 AUGUST – 1 SEPTEMBER **2012** HELSINKI | FINLAND

Call for sessions & papers | www.eaa2012.fi

DEADLINE FOR SESSION PROPOSALS 1 DECEMBER 2011

PAPER PROPOSALS SUBMISSION 1 FEBRUARY–31 MARCH 2012

MEDIEVAL EUROPE HELSINKI 2012

The 4th International Conference of Medieval and Later Archaeology 29th August – 1st September 2012

The Medieval Europe Research Congress "Medieval Europe Helsinki 2012" is going to be organized as a part of The 18th Annual Meeting of The European Association of Archaeologists EAA (<http://www.eaa2012.fi/>).

The conference venues of EAA 2012 are the Main Building of the University of Helsinki (Fabianinkatu 33) and the Porthania Building (Yliopistonkatu 3). The venue for MEH 2012 is Porthania Building. On Thursday (30th August) there is a large key note session. The rest of the MERC 2012 sessions will take place on Thursday afternoon and on Friday (31st August) and Saturday (1st September).

SUBMISSION OF THE SESSIONS, PAPERS AND POSTERS

Because MEH 2012 is integrated with EAA 2012 the participants of MEH have to follow the rules of EAA. The paper and poster submission page of EAA 2012 opens on the 1st February. The dead line for the call for papers and posters is 31st March 2012. The proposals will be evaluated by the scientific committee of EAA and the two chairs of each session.

Key note lectures 50 min + 10 min discussion. Other papers 15 min + 5 min discussion. There will be no pre-printed papers. The organizers of each session are allowed to make arrangements of the publication of their session.

REGISTRATION

All those attending would register in the normal way to EAA 2012 (<http://www.eaa2012.fi/registration.html>), by 1 Jun 2012 to get the best rates.

Further information: Medieval Europe Helsinki 2012
(<http://www.eaa2012.fi/me/mehelsinki.html>)

PRELIMINAR PROGRAM

Wednesday 29th August

- 12:00-19:00 Registration, Porthania Building
14:00-16:00 MERC meeting: All interested people meet to discuss the future of MERC. Porthania Building.
19:15-22:00 Opening reception at the University of Helsinki
17:00-19:00 Official opening of the 18th Annual Meeting, the Main Building

Thursday 30th August

- 09:00-15:00 Five keynote lectures (plenary), Porthania Building
15:00-18:00 Themed seminar sessions
20:00-01:00 Annual Party (EAA) at the Old Student House

Friday 31st August

- 09:00-14:00 Themed seminar sessions
14:30-16:00 Poster session
14:30-18:00 EAA Annual Business Meeting
18:00-20:00 MERC-Reception, at which our future intentions of MERC are announced (place open)
(19:00-22:00 Original Finnish Sauna Experience , in Nuuksio ca 30 km from Helsinki (EAA))

Saturday 1st September

- 09:00-16:00 Themed seminar sessions
18:00-24:00 MERC Conference Dinner
19:00-01:00 EAA:s Annual Dinner at the House of Nobility (Ritarikatu 1)

FEES BEFORE 1 JUNE 2012 FOR MEMBERS

Member	€ 95
Student member	€ 60
Eastern Europe member	€ 60
EE student	€ 40
Retired	€ 40

FEES BEFORE 1 JUNE 2012 FOR NON-MEMBERS

Non-member	€ 180
Student non-member	€ 115
Eastern Europe non-member	€ 115
EE student non-member	€ 85
Retired non-member/EE	€ 100/85

FEES AFTER 1 JUNE 2012 FOR MEMBERS

Member	€ 125
Student member	€ 90
Eastern Europe member	€ 90
EE student	€ 70
Retired	€ 70

FEES AFTER 1 JUNE 2012 FOR NON-MEMBERS

Non-member	€ 210
Student non-member	€ 145
Eastern Europe non-member	€ 145
EE student non-member	€ 120
Retired non-member/EE	€ 130/125

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA –SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND RY.

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2011 on 22 € vuodessa, opiskelijoilta 16 € ja perheiltä 32 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 20 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa:
<http://org.utu.fi/muut/skas>.

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

puh. 050-5233837

janne.harjula@utu.fi

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl

ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Sihteeri:

Maija Helamaa

Puh. 0400-262 162

maija.helamaa@utu.fi

Rahastonhoitaja:

Janna Jokela

Puh. 050-342 0753

janna.jokela@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

DIGIPAINO

Uniprint 2011